

MIHÁLYI ANIKÓ

„EGY ISTEN-ARC VAN ELTEMETVE BENNEM”

A SZEMÉLYISÉG FORMÁLÁSA
ÉS A KERESZTÉNY GONDOLKODÁSMÓD KIALAKÍTÁSA
AZ IRODALOM ÓRÁN

Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium

2008.

BEVEZETÉS

Tizenkettedikes osztályommal utolsó lelkigyakorlatunk középpontjába az Arcot állítottuk. Éppen akkor találtam rá Emmanuel Levinas Etika és végtelenség című kötetére, amelyben hosszan beszél az arcról. Ezzel a szöveggel kezdtük az elmélkedést: „Először is ott az arc egyenessége, az a nyílt, védtelen mód, ahogy megmutatkozik. Az arc bőre a legmeztelenebb bőr, a legsebezhetőbb. A legmeztelenebb, hisz meztelensége soha sem illetlen. És a legsebezhetőbb is: ott rejlik benne valami lényegi szegénység. Ezt a szegénységet azzal próbálja álcázni, hogy fesztelennek mutatja magát. Az arc kiszolgáltatott, fenyegetett, mintha erőszakos tettekre buzdítana. És mégis az arc az, mely megtiltja, hogy öljünk.

Az arc: jelentés, mégpedig a kontextusból kiragadott jelentés. Vagyis a másik ember, arcának őszinteségében, olyan személy, aki nem illeszkedik kontextusba. Arról van szó, hogy az arc: önmagában jelentés. Te – te vagy.”

Párokban néztük öt percig teljes csöndben egymás arcát, azután elmondtuk egymásnak, amit láttunk. Emlékszem, percek kellettek csak ahhoz, hogy egyáltalán képesek legyünk nyíltan egymás szemébe nézni. Nagyon nehéz volt, mégis, az ezt követő közös megosztásban hihetetlen élményként beszéltek a gyerekek erről a csöndes találkozásról.

A lelkigyakorlat végén szinte az egész osztály meggyóna bűneit. A várakozókkal csöndben imádkoztuk a rózsafüzért, és mindig volt önkéntes előimádkozó is. Kegyelmi állapotban voltunk, ezt már akkor is tudtam. Ott, akkor valami megszületett, valami történt, amelyben én eszköz lehettem.

Ezután tudtam megfogalmazni magamnak is azt a vágyat, hogy szeretnék kísérőként állni a gyerekek mellett, hogy kibontakoztassák magukban azt az Arcot, amelyet a Teremtőtől kaptak. És észre kellettennem, hogy közben én is bontakozom. Az öröm és a hála tölt el, hogy így lehetek mellettük és velük, hogy kölcsönösen megajándékozottak lehetünk. A KPSZTI pályázata segített abban, hogy tizenöt éves tanári munkámra rápillanthattam. És mi mással is tudnám kifejezni a megtett út örömét, ha nem az örvendetes rózsafüzér titkaival, amely mindannyiunk számára föltárja a boldogság útját?

(A szövegben található dőlt betűs részek tanítványaim írásaiból válogatott részek, amelyek tükrözik a köztünk zajló dialógust.)

Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében

ÖRVENDETES

aki hitünket növelje

Akinek kertje van, minden pillanatát élvezheti a létezésnek: virágokat ültethet, öntözhet, fűvet nyírhat, fákat metszhet, gyomlálhat, vagy egyszerűen csak élvezheti magát a kertben. Élvezheti az állandóságot és az állandóan változót kertjében.

Találkozhat a földdel, morzsolgathatja kezei között az ős-anyagot, begyűjtheti annak erejét. Észrevétlenül belesimulhat a teremtett világ rendjébe, ahol lassan minden a helyére kerül és elcsendesedik.

aki reményünket erősítse

Akinek kertje van, minden pillanatban részese lehet a beteljesülésnek: észlelheti az élet születését, fölveheti a növekedés ritmusát, örülhet a termés szépségének és jó ízének. Tanúja lehet az élet folytonos megújulásának, amely egyszerre képes hordozni teremtetségünk nehézségét és könnyűségét. (Vö. Ter 2,6–7)

aki szeretetünket tökéletesítse

Akinek kertje van, reggelente köszöntheti az új bimbókat, szemével simogathatja a zöld leveleket, gyönyörködhet az élet igenlésének apró megnyilvánulásában, hálát adhat azért az egyszerűségért és természetességért, amit a kert minden élőlénye magában hordoz. (Vö. Ter 2,22–25)

Akinek kertje van, hihet remélhet a kertet alkotó, gondozó, nevelő Teremtőben, és szeretheti a Kertet, a Teremtőt.

Emberként a kertben lenni és a kertnek bennünk lenni a leggyönyörűsebb élményünk – az áldás maga. Mint ahogy kiűzetni a kertből és nem találni belső kertünket a legfájdalmasabb emberi tapasztalatunk – az átok maga.

Belül és kívül – meghittség és intimitás szemben kitaszítottság és egyedüllét – létezésünk legmélyebb titkainak kulcsszavai.

Hogyan juthatunk oda, ahol a közelség már-már fáj? Miért kerülünk megint kívül, ahol ennek a fájdalomnak negatív vetületét tapasztaljuk?

Nem az-e a Teremtés könyvének legmélyebb tanítása, hogy a kívül és a belül folytonos hullámozása, állandó feszültsége az, amiben létezünk? Nem az-e a közös emberi tapasztalatunk, hogy kiűzetünk és beengedtünk, hogy elveszítettünk és megtaláltatunk, hogy elhagytunk és visszafogadtatunk? S ha ez így van, vajon nem az állandó keresés – úton levés – legmélyebb valóságunk? Vajon a kívül-levés elviselhetetlen tapasztalata (a belül-lét negatív lenyomata) mikor indít el bennünket belülről? Vajon hányszor kell megtennünk az utat, milyen és mekkora köröket kell leírnunk, hogy belülről jussunk? Mi mutatja nekünk az utat? Van-e segítségünk az útra kérdésben?

Vajon nem foghatjuk-e föl a művészetet is segítségként ezen az úton? Irodalomtanárként nem az-e a feladatunk, hogy segítsünk tanítványainknak saját kérdéseik megfogalmazásában?

A lelkeket Istenhez szeretni – nem ez-e legmélyebb küldetésünk, melyhez eszközként kaptuk a művészetet, amelynek segítségével kérhetünk?

S vajon nem az-e munkánkért a legnagyobb ajándékunk, ha tanítványaink meg tudnak maradni az állandó kérdésben, kérdésben, ahol egyszer csak megérik a kert illatát, amelytől már nem tudnak elszakadni?

1. TITOK: BEFOGADÁS ÉS ELFOGADÁS

a Szentlélektől fogantál

A művészettel való találkozás a szépségre való rácsodálkozással kezdődik. Megérteni, hogy mi a különbség egy szép virág, egy szép táj, egy szép arc és egy szép vers vagy kép között – nem könnyű feladat. Hogyan lehet szép egy olyan kép, amely egy csúnya tárgyat ábrázol (pl. vécékagyló)? Mi a különbség az embert körülvevő valóság és a művészet valósága között? Mit láttat a művészet, amit „szabad szemmel” nem veszünk észre?

Ha ezeket a kérdéseket próbáljuk körüljárni, végső megközelítésben Isten titkaihoz jutunk közelebb, mert „aki nem tud a szép előtt meghajolni, az nem tudja Istent imádni.”¹

A szépség fogalmának meghatározását – azt tapasztalom – nem érdemes filozófiai mélységekben kezdeni. Sokkal fontosabb annak felfedezése, hogy egy vers/szöveg azért, mert szép a témája, nem feltétlenül műalkotás.

A gyerekek saját maguk által választott verseket hoznak az órára. Mindegyiküket meghallgatjuk úgy, hogy elmondják azt is, miért pont ez a vers érintette meg őket. Nem volt még olyan osztály, ahol ne hoztak volna „kegyes” költeményeket, de mindig érkeznek mesterművek is. A szövegek összehasonlításával elindulhat a gyerekekben az igaz és a talmi művészet közötti különbség felfedezése. Megérthetik, hogy attól, mert a szöveg témája szép, maga a vers nem szép, nem művészi alkotás. Ez a különbségtétel igaz és hamis, művészet és álművészet között az egész későbbi szemléletüket meghatározhatja.

Örkény István A színész halála [lásd az 1. sz. mellékletet] című egypercesében rápillanthatunk a valóság fogalmának képlekenységére. A szöveg elolvasása után adja magát a kérdés: mi is történik ebben a kis novellában? Tanítványaim mindig rendkívüli találékonysággal próbálnak a kérdésre válaszolni: nem is halt meg a színész igazán, csak tettet, valami külső erő közbelép, az időrend megcserélődik a műben, stb. Lassan-lassan jutunk el ahhoz a felfedezéshez, hogy ha a mi valóságunkban akarjuk a történetet értelmezni, zsákutcába jutunk. Mi lehet akkor a magyarázat? Talán nem az a feladatunk, hogy a művet a mi valóságunkhoz igazítsuk? De akkor miről is beszél ez az egyperces? Emberi kapcsolatokról? Az elvárásokról? Az emberi szerepekről? A játék és a valóság összefüggéseiről? A létezés lehetetlenségéről? A kérdések segítségével a belső valóság titkait kezdjük kutatni, és ezzel észrevétlenül lopakodunk Paul Klee megállapításához: „A művészet nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz.”²

A minket körülvevő valóság és a művészet valósága közötti különbség átélhetővé válik Takács Zsuzsa Jancsi és Juliska című elbeszélésének [lásd a 2. sz. mellékletet] olvasásakor. Nehéz értelmezni a gyerekeknek az elbeszélői helyzetet, a ki-beugrálást a többféle valóság között. Amikor azonban felfejtjük a szöveg

valóság-hálóját, a gyerekek képessé válnak azonosulni a szövegbeli kislánnyal, és megértik, hogyan is szólhat róluk az irodalom:

Édesanyám mellett ülök

... Visszamentem a szobámba, leültem az ágyamra és sírni kezdtem. Hullottak a könnyeim, mint a záporosó. Ekkor értettem meg, hogy egyedül vagyok. Anyám halálával megszűnt a gyerekkor, és beléptem a veszélyekkel teli felnőttkorba. Az az ajtó, amin nem tudtam belépni, a gyerekkorba, a boldogsághoz, édesanyámhoz vezetett volna vissza. Az az ajtó zárva van, csak előre mehetek. Erre a felismerésre utalt édesanyám mondata: „Pedig néha egyedül kell menni...”

Ahogy a kislány saját magára és helyzetére értelmezi Jancsi és Juliska meséjét, ugyanúgy az osztály tagjai is rápillantanak gyerekkori félelmeikre, meneküléseikre, de előkerülnek kedvenc meséik is, amelyeket megpróbálnak beleszőni saját történetükbe.

A békakirályfi

Mikor a kislány megszületett, az orvos is, a nővér is elszörnyedt. Csak anyja szemében volt kis királyfi. Mert bizony csúnyácska volt a kislány. Ahogy nőtt, nőtt a fiú, úgy látta meg saját csúnyaságát egyre jobban.

Telt, múlt az idő, eljöttek az első iskolás napok. A kislányt édesanyja megfésülgette, szomorú arcára csókot nyomott.

- Nem fognak szeretni! – szólalt meg a gyermek.

- Dehogynem! – mosolygott édesanyja – ne izgulj, kis királyfim!

A helyzet azonban egyáltalán nem volt biztató. Ahogy belépett, új társai először meglepődve, majd undorodva néztek rá. Békának nevezték és kinevették a kislányt. Őt persze ez nagyon bántotta, sokszor sírt emiatt. De a legeslegjobban egy kislány gúnyolódása fájt neki. A kislányt nagyon szépnek tartotta, már az első nap megtetszett neki. Csak ő ne bántotta volna, csak ő ne! Ha tehette, követte a lányt, persze kellő távolságból, hogy láthassa...

A kislányért anyukája jött egy nagy piros autóval. Meghívta magukhoz a kislányt egy teára. Miután végeztek, a kislány megmutatta a szobáját. Bizonytalanul kezdték a beszélgetést. Minél többet beszélgettek, annál jobban élvezték.

- És mi a kedvenc meséd? – kérdezte a kislány.

- A békakirályfi! – felelte a kislány.

- Nekem is! – kiáltott fel meglepetten a kislány. A két gyermek egymásra mosolygott. A kislány még sohasem érezte magát ilyen szépnek és jónak.

Talán ezeknek az „írásgyakorlatoknak” a segítségével kezdik megérteni, hogy a művészet/az irodalom segít az elfeledett múlt megidézésében, segít rápillantani érzéseinkre, amelyeket múltunkból hozunk, és meghatározzák viselkedésünket a jelenben is.

Az írás mint kérés, mint a „létezés felnyílása”³ személyes tapasztalattá válásában segítség Umberto Eco A regény mint kozmológiai tény című szövege „(...) a meséléshez mindenekelőtt világot kell alkotni, és azt be kell rendezni, amennyire csak lehet, a legutolsó részletig. Ha egy folyót alkotnék, két parttal, a folyó bal partjára odaraknék egy horgászt, és ha ezt a horgászt lobbanékony jellemmel és rovott múlttal látnám el, nos, akkor kezdeném is az írást, szavakra lefordítva azt, aminek elkerülhetetlenül be kell következnie. Mit tesz a horgász? Horgászik. És aztán mi történik? Vagy van kapás, vagy nincs. Ha van, akkor a horgász kifogja a halat, aztán hazamegy, mint aki jól végezte dolgát. Itt a vége, fuss el véle. Ha nincs kapás, akkor a horgász esetleg méregbe gurul, nemhiába lobbanékony. Esetleg kettétöri a botját. Nem sok, de vázlatnak már ez is megteszi. Van viszont egy indián közmondás, amelyik így szól: ülj ki a folyópartra és várj, előbb-utóbb elúszik előtted az ellenséged hullája. Hátha arra úszik egy hulla? (...)”⁴

A szöveg befejezése komoly feladat, de nagyon élvezik a gyerekek az alkotást:

A nap irgalmatlanul tűzött. A folyó környékén senki nem volt, kivéve egy magányos horgászt. Mozdulatlanul ült nagy szalmakalapja alatt, szemei szúrósan nézték a horgászbotot. A madzag meg se rezdült. Unalmas lehet így üldögélni, magányosan, várni a kapást. De a mi horgásznak türelmesen várt. Valami történni fog hamarosan.

Történt is, bár nem éppen az, amire a horgász várt. A madzag mozogni kezdett: ez bizony kapás! Mégsem mozdul semmi. Miért nem pattan föl a horgász, miért nem húzza ki a halat, miért nem viszi haza a faluba körbemutogatni, hogy még a nagyképű szomszéd is sárga legyen az irigységtől? Nem egyéb miatt, minthogy a horgász mozdulatlanul, falféren nézett valamit a folyó kanyarulatánál. Egy mozdulatlan test úszkált békésen a víz felszínén. Ahogy a horgász elé ért, egy apró hullám a hátára fordította. A horgász felismerte a hullát, először álmélkodó arcot vágott, mint aki nem hisz a szemének, majd előntötte a méreg, felpattant a helyéről, ott hagyott csapot-papot, indult mérgesen hazafelé, még egy kőbe is belerúgott. Pedig milyen békés horgásznak tűnt...

Nevetnek a gyerekek azon, amikor a közös megosztás után azt mondom, hogy ők is írók, művészek, hiszen új világot képesek alkotni, teret és időt, cselekményt meghatározni. Ez a tapasztalat sokat segít az írói helyzet megértésében.

A művészet befogadásának gyönyörű műve Karinthy Frigyes A cirkusz című elbeszélése [lásd a 3. sz. mellékletet]. A szöveg segítségével ők maguk is megfogalmazzák saját elvárásaikat az irodalommal kapcsolatban: szórakoztasson és segítsen kifejezni, átélni valamit saját magunkból. A beleéléses feladat – Én is ott voltam a cirkuszban – nagyon jól érzékelteti a művészet kettős hivatását: a feszült csönd és várakozás az áhítat légkörét teremti meg, mely a megváltáshoz

visz közelebb mindannyiunkat, a mutatvány csillogásában, a szórakoztatás, hangulatteremtés attitűdjében pedig rápillanthatunk az emberi létezés nehézségét megkönnyebbítő jelenségre.

Sosem szerettem a cirkuszt, és nem is vártam, hogy ez változzon. A cirkusz nekem mindig is egy szép, színes csomagolópapírba burkolt gúnyos kacaj volt. Rejtélyes varázs, szomorú nevetés, hátborzongató félelem – egy nagy sátor alá vonva. ...

Az artista fölmászott a csúcsra, a legtetejére, az emberek lélegzetvisszafojtva figyelték a nézőtérén. Az artista várt, amíg megérezte a legstabilabb pontot, majd elővett egy hegedűt és játszani kezdett. Életemben nem hallottam még ehhez hasonlót. A hegedűszó mindent kifejezett, amit én nem tudtam volna. Elmesélte az eltelt éveket, a cirkuszi világ csábító, ám kegyetlen pillanatait, s végül azt, hogy mindennek vége szakad, s mi marad belőle? Semmi. Én legalább is ezt éreztem. Hogy az embereknek mit jelentett, nem tudom. Hiszen én csak egy közönséges létra vagyok.

Miután már viszonylag sok szöveget írtak a gyerekek, rápillanhattak az írás nehézségére, a kimondás kényszerűségére, Utassy József *Az én keresztem* [lásd a 4. sz. mellékletet] című képversével próbáljuk maradandóvá tenni az eddig megbeszélte/megélt történéseket.

A témakör zárásaként Örkény István *Ballada a költészet hatalmáról* című egypercesével [lásd a 5. sz. mellékletet] foglalkozunk, amelyben különösen a művészet átalakító képességéről szoktunk beszélgetni. Az élettelen telefonfülke vajon mitől válik élővé? Keresnek és írnak verseket, amelyek megérintik őket, amelyek életre kelthetik a fülkét is. Azt is megtapasztalhatják ilyenkor, hogy nem mindenkit ugyanaz a szöveg képes megérinteni, és hogy ezt a tapasztalatot szabad nyilvánossá tenni.

Ennek az élménynek az összegzése Rilke *Archaikus Apolló-torzó* című verse [lásd a 6. sz. mellékletet], amelyet kívülről is meg kell tanulniuk. Mitől izzik a csonka test? Miért képes megszólítani? Miért ívelhet át több ezer éven a művészet? Mit akarhat megváltoztatni bennünk minden egyes műalkotás? Végül soron ezekkel a kérdésekkel a metanoia mint a létezés alapélménye tárulhat föl a gyerekek előtt.

A művészetten keresztül megsejthetnek valamit a valóság több szempontú megközelítéséből, hogy az én valóságom más, mint a te valóságod, hogy közeledni egymáshoz csak akkor tudunk, ha kimondjuk igenünket a tőlünk különbözőre, ha megszólítottaságunk tényét tudomásul vesszük, és lassan ráébredünk arra, hogy egyetlen válaszunk lehet: a metanoia, a „Változtasd meg életed!” – ami nem kényszer, hanem lehetőség a titok befogadásához.

2. TITOK: ELINDULÁS ÉS ÚTON LEVÉS

... méhedben hordoztál

A titok befogadása feletti öröm szükségszerű következménye a megosztás. Ehhez azonban el kell indulni, vállalni kell az újabb és újabb találkozásokat (a szövegekkel is), amelyek a valóság újabb és újabb szempontú elrendezésének lehetőségét adják az utazónak. Lehetőségét! Mert úgy is lehet utazni, hogy az eddigi valóságképzetünket akarjuk rákényszeríteni az új helyzetre (szövegre). Ebben az esetben az utazás pusztán az unalom előli menekülésé, szórakozássá válik. Ha azonban élünk a felfedezés lehetőségével, csodálatos kalandokban lehet részünk, amelyek végső soron közelebb vihetnek bennünket önmagunkhoz és Istenhez.

Az utazás toposzát először Homérosz Odüsszeia című eposzában figyeljük meg. A gyerekek személyes tapasztalatából indulunk el: mit is jelent neked az utazás, mire asszociálsz, ha ezt a szót meghallod? A középre tett csomagolópapír megtelik fogalmakkal, érzésekkel, tájakkal és ízekkel, amelyek a gyerekek belső világából törnek elő a szó hallatán.

Az ezt követő beszélgetésben mindig kiderül, hogy van olyan személyes élménye az osztályból több gyereknek is, amikor azt élte meg, mintha más emberré vált volna az átélt élmények hatására. Ezzel a tapasztalattal merülünk bele Odüsszeusz kalandjaiba, amelyek segítségével azt vizsgáljuk meg, hogyan gazdagítják Odüsszeusz személyiségét a próbatételek.

A kikónokkal vívott harcban arra pillantunk rá, hogy az elbizakodottság hová vezetheti az embert. Odüsszeusz és társai földülják Iszmarosz földjét, kifosztják kincseit, megölik lakóit, majd lerészegedve tort ülnek fölöttük. Ebben az állapotban éri őket a visszavágás, „s ekkor Zeusz csúfos végzete sújtott bennünket, nyomorultakat, és nagy bajba jutottunk.” (IX.52-53.sor)⁵

A lótuszevőknél arra a kérdésre keressük a választ: ki is az ember? Hiszen a társak elvesztik emlékezetüket, múltjukat, és így a jövőjükéről, a hazatérés vágyáról is megfeledkeznek: a pillanatnyi élvezetek rabsága mintha megfosztaná az embert mindattól, ami emberré teszi. Nem arról beszél-e nekünk ez a több ezer éves szöveg, hogy aki nem ismeri múltját, gyökereit, legmélyebb vágyait, az a jövő reményét is eltemeti?

A Küklopsz-kaland egyrészt Odüsszeusz leleményességét állítja a közép-pontba, másrészt viszont most tudjuk meg, mi az oka Odüsszeusz szenvedésének: szembe mert szállni az istenekkel, elsősorban Poszeidónnal. A Küklopsz átka kíséri Odüsszeusz és társainak útját: „... hát legalább bajosan, későn és társai nélkül tegye (azaz: jusson haza Odüsszeusz), s otthon bajra találjon.” (IX.533-535.sor)

Aiolosz szigetén kapják az utazók ajándékba a rossz szeleket zsákba kötve. Így egészen közel kerülhetnek Ithakához. A társak alakjában saját magunk kí-

váncsiságára és irigységére pillanthatunk rá: „...s győzött is a társak rossz akaratja: tömlőt oldoztak, s a szelek mind-mind kirohantak.” (X.45-46.sor) A hazatérés reménye szertefoszlik, és Odüsszeusz olyan állapotba kerül, hogy már az öngyilkosság gondolata kísérti. „Magam meg ébredvén, azt fontolgattam tiszta szívemben, vajjon most kiugorva hajómból, vesszek-e vízbe, vagy némán tűrjek s élők közt élve maradjak.” (X.49-52.sor) A gyerekek ezzel a mindent feladó, sérült Odüsszeusszal sokkal könnyebben tudnak azonosulni, mint az isteni hőssel, hiszen van már élményük csalódásról és elkeseredésről. Így talán azt is könnyebben tudják elfogadni, hogy az óriás laisztrügónok támadása után az utazók üzött vadként érkeznek meg Aiaié szigetére.

Kirké kényeztetése jól esik a megfáradt Odüsszeusznak. Elkeseredettsége, a hazatérés reményének elvesztése kiszolgáltatottá teszi őt: ágyasa lesz az istennőnek, talán el is felejtí Pénelopét. Átadja magát a pillanat adta élvezetnek. A gyerekek morális lényként megdöbbennek Odüsszeusz viselkedésén: hogy csálhatja meg a hős feleségét? Felmenthetjük-e őt kétségbeesett állapota miatt? Moralizálhat-e az irodalom, azaz elítélhetjük-e a mi valóságunkban a fikció világában élő Odüsszeuszt? Alapvető kérdések ezek, amelyek sokszor térnek vissza egy-egy irodalmi mű kapcsán (pl. Werther és az öngyilkosság). Nagy lehetőség a beszélgetésben rápillantanunk arra, hogy az irodalom „csak” láttatni akar, nem ítélkezik, s ha érzékeny utazók vagyunk, mi is a problémákkal kell, hogy foglalkozzunk, nem az ítéletalkotással. Így jutunk el saját magunkhoz: mit csinállok én, amikor kétségbeesett vagyok? Hová szoktam elmenekülni? Mi vagy ki segít nekem ebben az állapotomban? Gyönyörű látnunk a szöveg közös olvasásakor azt, hogy nemcsak Odüsszeusz segíti a társakat, hanem a közösség is gondot visel vezetőjére: „Ó, te csodálatos, emlékezz már újra hazádra!” (X.472.sor) – irányítják a társak Odüsszeusz figyelmét eredeti céljára. Ahhoz azonban, hogy végre hazajusson, meg kell járnia az alvilágot.

Különleges helyet kap a szövegben Neküia, hiszen a mű középpontjában áll, és a kalandok sorában is külön fejezet írja le az alászállás és felemelkedés élményét. Végigjárva az alvilág bugyrait, Odüsszeusz találkozásait a holt lelkekkel, egyértelművé válik a gyerekekben, hogy ez az út Odüsszeusz lelkében játszódik, és hogy ennek a kalandnak az a célja, hogy Odüsszeusz visszakapja a reményt a hazatérésre. Anyjától megtudja, hogy mi a helyzet Ithakában, s hogy Pénelopé várja őt. Teiresziász, a vak látó szembeállítható saját magunkkal: a látó vakokkal. A jó tanácsa mindannyiunk számára megszívlelendő útravaló lehet: „csak lelkedre vigyázz, ... s tán hazaérsz...” (XI.104-105.sor).

Agamemnón figyelmezteti a hazatérés veszélyeire a hőst, Akhileusz (a régi embereszmény, a timé megtestesítője) pedig az új embereszményt, a dikét (akit Odüsszeusz testesít meg) élteti: „Napszámban szivesebben túrnám másnak a földjét, egy nyomorultét is, ... mint hogy az összes erőtlén holt fejedelme maradjak.” (XI.489-91.sor)

A szenvedő lelkek, Titiosz, Tantalosz és Szízüphosz látványa arra figyelmeztetik Odüsszeuszt, hogy az isteneket ki kell engesztelnie, különben ő is erre a sorsra jut.

Az alászállás és felemelkedés mint irodalmi toposz és emberi tapasztalat elmélyítéséhez nyújt segítséget Simone Weil gondolata: „Minden felemelkedési szándék hiábavaló, ha nem alászállásból (alázatból) születik.”

„Az alvilág az emberek értelmezésében egy olyan valami, amihez képest itt a földön mélyebbre már nem lehet kerülni. Az alvilág birodalom. És akár a görög mitológiában szereplő Hádész, vagy korunk valamelyik maffia főnöke irányítja, az alvilág nem véges állapot. Az alvilágból vissza kell és vissza is lehet térni. Az alvilág mélyen, az embernek szánt világ alatt van. Aki az alvilágból való kikerülésről beszél, csak a »felemelkedni« ígét használja. Egyértelmű, hogy a mélység szimbolikus. Mélyre kerülhet az ember, ha bűnben él, vagy ha a társadalomból kiteszített, ha nincs módja önmagát kézben tartani (Odüsszeusz Kirkénél), ha külső vagy belső erők tartják fogva. Aki kikerül az alvilágból, arra mégis azt mondjuk, hogy megjárta a poklokat, aki pedig az alvilágban marad, azt holtnak tekintik – élő halott. Az alvilágban nincs élet: sem ember, sem Isten. Az emberi tapasztalat szerint azonban az alvilágból van kiút. Az út pedig letről fölfelé vezet. A fizika törvényeinek nem engedelmessé, a gravitáció irányával ellentétes mozgásról van szó. Simone Weil szerint az emberi lélek két irányba mozdulhat: vagy lefelé, ami ennek a világnak a törvénye, ez a nehézkedés, vagy fölfelé, és ez a kegyelem. Odüsszeusz kegyelmet kap és feljön az alvilágból. Mitől függ, hogy az egyik ember megkapja ezt a felszabadító ajándékot, a másik pedig az alsó erők rabja marad?”

A szirének csábító kalandjában arra a kérdésre kereshetjük a választ, hogy mi is a szabadság. Odüsszeusz az árbochoz kötteti magát, hogy hallja a szirének énekét, de ne csábuljon el. Az árbochoz kötözöttség szabadság vagy rabság? A beszélgetésben a gyerekek elég hamar rájönnek, hogy ahhoz, hogy szabadon tudjunk cselekedni, szükségünk van a megkötözöttségre, mert az igazi rabság éppen a látszólagos szabadság (drogok, alkohol stb.) következménye. Mihez, kihez köthetjük oda magunkat, ami segít bennünket abban, hogy szabadok tudjunk lenni? A tanulás, a szüleink, a jóakaróink – sorolják a gyerekek ötleteiket, míg végül mindig akad valaki, akinek eszébe jut Krisztus, akibe belekapaszkozhatunk kísértéseink idején.

Szküllá és Karübdisz a természeti erőket megtestesítő apály és dagály. Ebben a kalandban rápillanthatunk a természeti erőknek kiszolgáltatott emberre.

Az utolsó kaland – Héliosz tehenei – magyarázza meg, miért is egyedül tér haza Odüsszeusz. Fájdalmas találkozni az ember vegetatív létével: hiába figyelmezteti a társakat Odüsszeusz, nem tudnak uralkodni éhségükön, így meg kell halniuk.

Így átélmélkedve a kalandokat, a gyerekekben rögzül az utazás szimbolikus volta, értelmet nyer a korábban fölvetett tapasztalat, „mintha más emberként tértem volna haza.”

Odüsszeusz a kalandokban önmagával találkozik, saját magát ismeri meg egyre mélyebb szinteken. Minden egyes próbatétellel közelebb jut belső hazájához, Ithakához, s ez érthetővé teszi, miért is nem maradt Odüsszeusz Kalüpszó nimfánál, aki pedig a halhatatlanságot kínálta fel neki. Azt is megértik, miért alakulnak át Odüsszeusz állandó jelzői a mű folyamán: az isteni hős, isteni sarj Odüsszeusz, akiről csak hallunk a mű elején, az 5. énektől egyre inkább emberként jelenik meg előttünk, s ezt a változást tükrözik jelzői is: várdúló, sokat túrt, bajnok, leleményes stb. Megértik, hogy a sorsát alakítani képes ember áll a mű középpontjában, aki éppen az önismerete mélyítésével – a valóság egyre mélyebb elfogadásával – lesz képes kiállni a legnehezebb próbát: Ithakát. Hiszen a királynak koldusként kell visszatérnie hazájába, el kell viselnie a kérők bántásait, megaláztatásait. Hol van már az a fölényesség, hirtelenség, amit korábban láthattunk Odüsszeuszban? Mintha minden megpróbáltatás azért történt volna, hogy alázatossá váljon, hogy kiengesztelje az isteneket, és hogy el tudja fogadni azt, ami az övé.

Az önmagunkkal való találkozás kérdését visszük tovább Szophoklész Oidipusz király című tragédiájának tárgyalásakor. A „ki szült engem?”, ki vagyok én? zaklató kérdése nekifeszül mindannyiunknak. Mennyire vagyunk kiszolgáltatottak a sorsnak? Mennyire determinál bennünket az, hogy hová születünk? A felnőtté váláshoz – ha szimbolikusan is – tényleg meg kell ölnünk apánkat? Egyáltalán, hogyan viszonyuljunk szüleinkhez? És a környezetünkhöz? Akik látszólag segítenek bennünket, lehet, hogy valójában hátráltatnak? Miért olyan fontos Oidipusznak az igazság kiderítése? És miért nem hagyja abba a keresést, miután megsejti, hogy ő maga áll a történet fókuszában?

Nehezen, de a mű végigolvasásával a legtöbben megértik, hogy éppen az adja emberi büszkeségünk alapját, hogy képesek vagyunk igent mondani mindarra, ami megtörtént és megtörténik velünk. S ahogy Oidipusz számára is megnyílik a titok azzal, hogy elveszíti külső látását, életünk hordozásával talán mi is eljuthatunk a színről színre látás boldogságához.

3. TITOK: SZÜLETÉS ÉS ÚJJÁSZÜLETÉS

a világra szültél

Minden utazás valódi célja: a megérkezés. Az anyaméhből világra születni, belülről kívülre kerülni a megtestesülés titkát hordozza magában. De legalább ekkora misztérium a visszatalálás belülré, az igazi otthonba. Vajon csak halálunkkal érkezhetünk el a beteljesüléshez, vagy létezik még e földi létben hazatalálás?

A középkorban meghatározó a misztikus irodalom, melynek legfontosabb tanítása, hogy újjászülethetünk a misztikus halálban úgy, hogy ténylegesen nem halunk meg. Az unio mystica, az Istennel való egyesülés tehát megtapasztalható itt a földön is. A gyerekekkel való beszélgetésből kiderül, hogy számukra a misztika, misztikus szavak valami megfoghatatlan, földöntúli, „lebegő” állapotot jelentenek. Fontos megértenünk, hogy éppen a valóság elfogadásához visz bennünket közelebb az Istennel való egyesülés, azaz nem menekülés ez, hanem szembenézés azzal, ami van.⁶ Istennel való egységünknek a leggyönyörűbb kifejezése a gótikus katedrális: az égbe törő, csipkés tornyok az ember Isten utáni sóvárgását fogalmazzák meg az építészet nyelvén. Talán nem véletlen, hogy a XX. század misztikus költőjét, Pilinszky Jánost is megihlette ezeknek a katedrálisoknak a szépsége. A Gótika című versével próbáljuk megközelíteni a középkori gondolkodást:

A csúszó-mászó, belefeledkezve
Vállra omló hajadba, figyeli
Romolhatatlan, veszendő tökélyed.

A senki néz.
A semmi néz.
Az ízeltlábú nézi a napot.
A tört, a gyúrt, a szagatott
A kereket, lángolót, mozdulatlant.

Most minden egy. Együtt van. Egybeolvad.
A mindenség modellje, áll a templom.

Egymás mellé tesszük a képet és a verset. Először nagyon nehéz a megértés. Azután a kép segít a szavak titkának felfejtésében. Rájövünk arra, hogy be kell lépni a templomba (a szövegbe) ahhoz, hogy ugyanazt a struktúrát fedezzük föl látványként és versszerzetként. A kaputól indulunk, belépünk a hajóba, amelyet különös fénnel von be a rózsablak, majd megérkezünk a szentélybe, ahol az átváltoztatott kenyérben jelenvaló Istennel találkozhatunk. A templom-

ban való beljebb jutásunk „arra is hív, hogy befelé, saját lelkünk mélységeibe nézzünk. Ha mélyre tekintünk (az a szakrális, ami a mélyben van), emberségünk legszebb valóságát, történetét pillanthatjuk meg a templom misztériumában. Az előcsarnokból a templomhajón át a szentélybe vezető út a Krisztus-követés belső útját jelzi, amely viszont a teljes emberi élet legmélyebb története is egyben.”⁷⁷ Így válik a templom az ember szimbólumává, a templomban megtett út pedig istenkeresésünk legbelső útjává.

Mi más ez, ha nem az a misztikus utazás, amiről a középkori irodalom jelentős hányada beszél?

Ebben a pillanatban reflektálhatunk saját utunkra: hova járok templomba és miért pont oda? Szeretem azt a templomot? Hol foglalok helyet a templomban? Van-e ennek jelentése? Az Istennel való egyesülés útján vajon hol állok, fekszem, ülök most? Kívülről, távolról nézem a templomot? Észreveszem-e egyáltalán az épületet? Miért nehéz belépni? Milyen félelmeim vannak? Talán a szabadságomat féltsem? Talán csak lusta vagyok? Talán nem tudom, hová is vezet a kapun való belépés? És ha már bent vagyok, mit érzek? Otthonosságot és/vagy saját törpeségemet („csúszó-mászó”, „ízeltlábú”, „tört, gyúrt, szaggatott”)? Biztonságot vagy riadtságot? Előrébb akarok menni vagy megtorpanok? Mi az, ami eltérít a szentélybe jutástól? Miért nem merek áldozni?

És ebben a pillanatban válik belülről érthetővé a középkor enciklopédiája, Dante Isteni színjátéka. Mert megértik, hogy az egész mű az istenkeresés útját, a misztikus utazást rögzíti az irodalom nyelvén, hogy mit jelent a „sötét erdő”, miért nem leli a lírai én az „igaz utat”, hogy a párduc, az oroszlán, a farkas emberi életünk legnagyobb kísértéseinek, a kéjvágynak, a hatalomnak és a kapzsiságnak a jelképei. Megértik, hogy a pokoljárás mennyire rokon Odüsszeusz alvilágjárásával, a bibliai József kút-élményével, Mészöly Miklós Saulusának alászállásával [lásd a 7. számú mellékletet], Parti Nagy Lajos Na szép című versének [lásd a 8. számú mellékletet] élményével:

„Lelkükben történik az út, önmagukat kell megvizsgálniuk. Igaz, Odüsszeusz útját fizikailag is végig lehet járni, Dante útja viszont a poklon, purgatóriumon, paradicsomon át az Isten színről színre látásáig vezet. Odüsszeusznak és Danténak is próbatételeken kell keresztülmennie, hogy közelebb kerüljenek önmagukhoz. Mindkettőjüknek van kísérője is: Pallas Athéné azonban csak a háttérből, láthatatlanul, néha emberi alakot öltve segíti Odüsszeuszt, míg Danténak Vergilius, majd Beatrice lesz a segítője. Dante inkább csak szemlélője az eseményeknek, míg Odüsszeusz maga is részt vesz azokban. Dante találkozik az addig élt híres emberekkel, mitológiai személyekkel, akik bemutatják neki a poklot, ő pedig beszámol az azóta eltelt időben történekről. Odüsszeusz az alvilágban értesül arról, mi a helyzet Ithakában. Teiresziástól kap jóslatot: Csak lelkedre vigyázz, s tán hazaérsz!, míg Dante tanítójával találkozva kap bepillantást jövőjébe: „Csak csillagod kövessed, jó hiszemben... előtted a Hír réve nyílvá.”

Mészöly Miklós Saulusa mielőtt rászánta volna magát az alászállásra, sokáig ácsorgott a tamariszkuszbokrok alatt. Ez a kép kísértetiesen hasonlít a vadfügefa alatt pihenő Natanael ábrázolására, vagy arra, amelyik a fára mászott Zakeust festi le. A fügefa mindegyikben a bűn fája. A bűn közepében ücsörgött Zakeus és Natanael, és a bűnnel kacérkodott Saulus is. „Egy ideig fönt ácsorogtam, a tamariszkuszbokrokat nézegettem, időnként enyhe szél mozgatta meg őket. Kallódó jelenlét mindenütt.”

Úgy érzi Saulus, ez a világ, ami körülveszi őt, élettelen, súlytalan. Hogy mi indítja arra, hogy lebotorkáljon a meredek lépcsőkön, nem tudhatjuk. Lehetséges, hogy már az is elég, ha az ember rájön, hogy a világ nem világ többé számára? Hogy, ha élni akar, feltétlenül változtatnia kell: mondjuk ácsorgás helyett elindulni valahová, akár meredeken lefelé? Saulus rászánta magát, hogy lebotorkáljon a meredek lépcsőkön, melyek úgy kerengtek lefelé. Mint egy igazi labirintus. Ahogy egyre beljebb ért, a hűvösség „minden lépéssel följebb kúszott” rajta, mígnem teljesen el-lepte. Az elveszett irányzék félelmet keltett benne: „a kútnál már végleges volt a sötét: a fény lehet ilyen végleges a láng belsejében?” Ez a bizonytalanság már fokozhatatlan. Ez itt a végtelen. Az ember itt leveszi saruját, mint Mózes, mikor az Úrral való találkozás szent helyére érkezett. „A sarumat odafönt hagytam, hogy ne csuszkoráljak, és mezítláb tapogattam ki a kútkávéát. Hideg volt, de tőlem parázs is lehetett volna.” A csuszkoráljak szó bizonytalanságot hordoz. A biztonságot a „tapogattam ki a kútkávéát” hordozza. Ezt a biztonságot azonban csak az érezheti, aki leveszi saruit, mezítelenül, védtelenül veti bele magát a mélységbe. A teljes védtelenségben az ember még magát is elvesztheti...

...Parti Nagy Lajos szerint van az emberben egy erő, amely hajtja egyre beljebb önmaga legmélyére. De amit ott talál az ember, az a legkevésbé sem otthonos. Sőt, nagyon is félelmet keltő mindaz, amivel ott szembekerülünk. Aki letekint önmaga középpontjába, rá kell, hogy jöjjön, minden, ami eddig fontosnak, szépnek, értékesnek tűnt, most darabokra hullik. Szétesik az arca, a felvett szerepek. Ki adhat erőt, hogy mindezzel szembenézzen az ember?

Megértik, hogy amit Dante ábrázol a pokolban, az ugyanúgy a lelkünk sötét bugyrainak a világa, ami megmérgezi a külső világot is (korabeli történelmi viszonyok), mint amit Parti Nagy Lajos a XX. század nyelvén próbál elmondani:

Alászálllok, mert más út nincs.

Alászálllok, mert meg akarom ismerni a saját mélységeimet.

Alászálllok, mert eltévedtem, sötét erdőbe értem, és tudom: „Minden felemelkedési szándék alászállásból (alázatból) születik meg.”

Pokolra megyek, mert meg akarom tanulni, hogyan kel a dudát fújni...

Dante, Dosztojevszkij hősei, Odüsszeusz megjárták a poklot, amikor már a földön nem találták a helyüket és az életük élhetetlenné vált. Parti Nagy Lajos művében a lírai én már csak feltételes módban mondja az önmagába való alászállás lehetőségét, mintha lenne valami gát. Önmaga, a világ, a félelem. A pincébe le kell menni szénért, tüzelőfaért, ha az ember meleget és fényt akar, de ott sötét van, hideg és nyirkos a levegő. A lélek mélye is idegen, mert legtöbbször csak a felszínen mozgunk. Gyerekkori álmok roncsai hevernek ott, mint a játékok a pincében. Lent a magány vár, a „vajdajánosi” árvaság. A hétköznapi álarc lehullik – szembesülök önmagammal – a szanaszéthullottal, töredezetten. Nem lehet hófehér angyalokat hazudni, mert itt látom, hogy picik és szárnyatlanok. A mesék rég elkoptak, vagy elrabolták őket, a tört szárnyak helyére gúnyolódva kislapátot „biggyesztettek”. A modern ember pokoljárásából hiányzik Isten és ördög... Nincs tragikum és lázas szenvedés, 'csak úgy' megyünk, Freuddal kézen fogva. Freud a gyerekkorban, a szárnyas angyalok között keresi minden felnőttkori gond, baj okát. A múlton át akarja feltárni a jövőt. A lélek mélyébe süllyedt emlékek között turkálva megkeresni a föloldozást. Ez a „csak úgy” leszállás hol van már Dante valódi pokoljárásától?!

Megértik, miért kell kísérő az ember mellé ezen az úton (Vergilius, Beatrice), és hogy meddig tart a kísérés. Hiszen az Istennel való találkozás személyes élménye már kizárja mások jelenlétét. A mű kapcsán értik meg azt is a gyerekek, hogy az emberi irányok – lefelé és felfelé – mennyire értelmezhetetlenek az Isten dimenziójában. Hiszen Dante a Föld középpontja felé száll alá, és anélkül, hogy irányt változtatna, a középpont után fölfelé halad a másik földtekén. Az emberi nyelv és kifejezés határaihoz érkeztünk ezen a ponton, amely azt is megérteti velünk, miért van olyan nagy szerepe a középkori számmisztikának Dante művében, és megnyitja a „jelképek erdején” át vezető utat.

A középkor teocentrikus világképe, az Istennel egyesült ember misztikus élménye után a reneszánszban a földi örömökre rácsodálkozó emberre pillant-hatunk rá. Az életigenlés mögül azonban újra és újra ránk törnek a tér és idő korlátai között vergődő ember érzései. A Rómeó és Júliában a szerelem kerül szembe a kor elvárásrendszerével, a Hamletben pedig a látszat és a valóság, az eszményi és az illúzióktól megfosztott, valódi én feszül egymásnak. Az égi világtól eltávolodó ember olyan terheket cipel a vállán, amelyek hordozására képtelen: a fiatalok öngyilkosok lesznek, Hamlet pedig apja utolsó kívánságát teljesítve (bosszú és gyilkosság) meg kell, hogy haljon, így kapva föloldozást tettéért. A felnőtté válással együtt jár a csalódások fájdalma, a fokozatos illúzióvesztés, amelyben az alászállás ismerős helyzetére bukkanunk, de itt már a fel-emelkedés lehetősége mintha csak a tényleges halálban történhetne meg.

Látszat vagy valóság? Két út, amelyen járhatunk életünk során. Rajtunk áll, melyiket választjuk. A látszat talán könnyebbnek tűnik, de hamar bezár minket a hazugság börtönébe, és kérdés, hogy megtaláljuk-e az ebből kivezető utat.

Shakespeare Hamlet című tragédiája is a látszathól a valóságba vezető utat keresi. Hamlet röviddel apja halála után annak szellemétől tudja meg, hogy amiben él, az többé már nem a valóság. Hamletnek feladata van: meg kell bosszulnia apja halálát, s le kell lepleznie a látszatot. „Kizökkent az idő, óh kárhozat, hogy én születtem helyretolni azt.” De hogyan értheti meg a látszat a valóságot?

Hamlet csalódik a királyban, a látszat-világ fenntartójában, az anyjában, akiről azt hitte, apjának hű hitvese, a barátaiiban (Rosencrantz és Guildenstern), akiket kihasználnak ellene, s végül Ophéliában, akinek megkéri kezét („Menj bolondhoz!”). Őrülnék tetteti magát, hogy meg tudjon maradni a valóságban, de kétségbeesése nőttön nő, mert nincs senki, aki megértené fájdalmát. Még a szavakban is csalódik, hiszen azok is csak elfedik a valóságot. A szereplők folyamatosan elbeszélnek egymás mellett, Hamlet az egyetlen, aki a tiszta jelentésében próbálja használni a szavakat, így viszont kizárja magát a kommunikációból...

...A dráma legelején elhangzik az egész történet problematikája. „Ki vagy?” Majd a megnyugtató válasz helyett egy újabb kérdés hangzik el: „Nem úgy! Állj, és felelj, te ki vagy!” Az általános bizonytalanság az egész művet meghatározza. Mintha a kérdésekre soha nem kapnánk választ...

Mindannyian megéljük Hamlet felnőtté válásának tragédiáját, mert egyszer mindannyian rádöbbenünk, rá kell döbbernünk, hogy gyermekkori álmainkból ki kell lépniünk a valóságba, ami néha kegyetlen, de ha megtaláljuk a célt, amiért élhetünk, más értelmet kap a szenvedésünk.

Nagy lehetőség a szövegeken keresztül megértetnünk azt, hogy a helyes önismeret és énkép mennyire fontos emberi kapcsolatainkban és az Istennel való viszonyunkban.

Míndezek elmélyítéseként szoktam beiktatni egy játékot: a gyerekek kapnak egy üres lapot, melynek alsó sarkába fölírják saját nevüket. Két kérdést kapnak a táblára fölírva: Mit szeretek benned? Mit nehéz elfogadnom benned? A lap tetejére először saját magukról fogalmazzák meg válaszaikat, majd válaszukat lehajtva hátra adják a papírt, és osztálytársuk írja le róluk a benne kialakult képet. A lap körbejár egy-egy padsorban, így mindenki legalább tíz visszajelzést kap magáról. A játékot Anthony De Mello atya történetével vezetjük be:

- Mivel szolgálhatom az emberiséget? – kérdezi mesterét a tanítvány.
- Azzal, hogy megismered önmagad.

Azt tapasztalom, hogy a gyerekeknek nagy ajándék és öröm ily módon találkozniuk önmagukkal. (Karácsonykor minden osztályban ezt játsszuk, hiszen a legnagyobb ajándék az, ha segítünk egymásnak a beljebb jutásban saját templomunkba. A gyerekek már kívülről tudják a bevezető szavakat, így idővel át is adom a felvezetés szerepét nekik.)

A barokk kor eposzában, Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmében a belső küzdelem ég és föld közötti kozmikus harccá tágul, ahol az ember athleta Christiként vágyik Krisztus megváltó művében részt vállalni. Bach zenéjén keresztül próbáljuk a barokk monumentalitását, játékosságát befogadni, és hagyni, hogy az érzelmeink mozgásba lendüljenek.

Az utolsó olyan korszakban vagyunk, amikor az ember társadalmi szinten megpróbál visszatérni Teremtőjéhez. Az utolsóban, amikor az Istennel való egység utáni vágy ily leplezetlenül kimondatik. Az utolsóban, amikor létezésünk legmélyebb titkait az Isten titkaiban való elmerülésben keressük. Az utolsóban, amikor már megérintett bennünket a magunkra maradás hűvös lehelete, de még szemünk nem homályosult el, és próbáljuk az újjászületés titkát megtalálni templomunkban.

4. TITOK: ÁLDOZATVÁLLALÁS ÉS ODAADÁS

a templomban bemutatással

Pilinszky János a bibliai bűnbeesés történetéről írt esszéjében arról elmélkedik, hogy az ember teremtésekor még tökéletesen azonos volt önmagával, azaz a maga nemében tökéletesnek teremtett. A bűnbeeséssel azonban „lemondunk önmagunkról, hűtlenné váltunk önmagunk lényegéhez. E lázadásunknak a verítékes munka és a halál lett büntetése. Olyan büntetés, mely egyben visszatalálásunk útja is.”⁸ Az áldozatvállalás tehát lehetőség újra belülről kerülni.

Istentől való eltávolodásunk látványossá válik a felvilágosodás korában, amikor az emberi ész kerül föl a legmagasabb trónusra. Ám a diadalittas érzés – mindent meg tudunk magyarázni az ész segítségével – mellé bekúszik az ott-hontalanság élménye valahogy úgy, ahogyan azt Kosztolányi fogalmazza meg Boldog szomorú dalában: „Itthon vagyok itt e világban, / s már nem vagyok otthon az égben.” Vajon van-e még lehetőségünk a visszatalálásra? Lehet-e a felvilágosodás után újra elindulnunk befelé? Ha valamikor, hát éppen most hívhatjuk segítségül a művészetet, az irodalmat.

A romantika bolyongó embere egyfolytában az elvesztett otthont keresi. Már nem meri Isten nevét kimondani, de a transzcendens utáni vágya sóhajt minden sorában. Caspar David Friedrich képeinek segítségével pillantunk rá a magányos vándor alakjára (Vándor a ködtenger felett, 1818, illetve Szerzetes a tengernél, 1810). A gyerekek csoportokban dolgoznak, beszélgetnek a képekről. A közös megosztásban azután előkerülnek a képek által kiváltott érzések: egyedüllet, összeroppantó magány, kiszolgáltatottság, befelé fordulás, üresség. Vajon miért éppen így, a természet segítségével ábrázolja a festő a belső világot? Mit nézhet, mire vágyhat a vándor? Hol keresi a beteljesülést? Ezek a kérdések vezetnek el bennünket a romantika szövegeihez: Novalis kék virágában látjuk az ember boldogság utáni vágyának szimbólumát, Hoffmann Anselmus diákjában a belső és a külső valóság csatájára pillanthatunk rá. Vajon nem ugyanaz a vágy ölt itt testet, amely már ősidők óta ismerős nekünk? Isten helyett azonban a transzcendens utáni vágy sóhajt ezekben a szövegekben, amelyre az ember rátalálhat a természetben, a szerelemben, a haza iránti szeretetben. A vágy tehát nem oltódik ki, tovább él, azonban Istennel való találkozásunk helyett az epifánia-élménnyel kell beérjünk. Nem véletlenül idézi Váli Dezső Pilinszkyt Naplójában⁹: „A romantika számára a természet az univerzum devalvált változata.” Mintha innentől kezdve be kellene érni a teljesség, az egész élménye helyett valamiféle pótlékokkal.

Ezzel az előkészítéssel érkezünk meg Vörösmarty Mihály Csongor és Tünde című drámai költeményéhez, amelyben rápillanthatunk az ember boldogságkeresésének kozmikus méreteire. Míg azonban a tér és idő korlátai a középkorban

és a barokkban az istenszerelemben oldódnak fel, addig a romantikában a szerelem élménye tágitja ki a teret és az időt.

Égi és földi világ, külső és belső valóság a cselekmények helyszíne. Az ezek között átvezető út a hármas út, vagyis az életfa, amely a kert közepén áll.

A kétszintes dráma megjeleníti az égi és a földi világ kettősségét. A történet a kertből indul. A kert mint irodalmi toposz egyszerre jelentheti a paradicsomi állapotot és a belső világot. A közepén álló világfa a pogány kunok világában az összekötő elem az égi és a földi világ között. A drámában az égi világot szimbolizálja Tündérhon és Tünde, míg a földi világot Csongor testesíti meg.

A történet Csongor és Tünde találkozásával indul. Az addig bolyongó ifjú megéli a teljességet és a boldogságot Tünde karjaiban. Amikor azonban elszakadnak egymástól, Csongor egyedül marad a kertben, a magány pedig belső világára való figyelemre készíti. Vágyait és az egyetlen útmutatást – figyeld és kövesd a csillagot – követve elindul Tünde után. Amikor föllép a hármas útra, szimbolikusan fölemelkedik és elszakad a földi világtól. A népmesék képi ábrázolásában ez az égig érő fán való elindulás pillanata.

A történet 24 óra alatt játszódik, de a Hajnal és az Éjszaka Birodalmában az idő térré alakul, a kettő összeolvadva kitágul, és a visszatérő kertmotívummal, amely Csongor belső világát szimbolizálja, az életút jelképét alkotják.

Az idő kozmikus méretűvé tágul, a tér pedig értelmét veszti. A főszereplők meghatározó létélményévé válik a reményvesztettség (Tünde azt hiszi, Csongor megcsalta, Csongor pedig egy illúziót kerget, és csalódik, mikor az elvész). A dráma végén azonban mintegy ajándékként mégis megkapják a boldogságot. A romantikus eszmének megfelelően szerelmük legyőzte a tér és idő korlátait, a végső találkozásukban elérik a végtelent betöltő boldogságot és teljességet, ezzel győzedelmeskedve a sötétség hatalma fölött, mert az éjben „ébred maga van csak az egy szerelem.”

A romantika kérdései visszhangoznak a realista regényekben is. Míg azonban a nyugat-európai regényekben a boldogságkeresés a karriervágyban ölt testet (Stendhal: Vörös és fekete, Balzac: Goriot apó), az orosz regényekben a bűnbe esett, életét elpazarló ember feltámadása jelenti a kiutat a kárhozatból. A bűnt elkövetni, benne lenni, szenvedni tőle, megtisztulni, felemelkedni – Tolsztoj és Dosztojevszkij művei a peremhelyzetben vergődő emberre pillantanak rá. Az ő regényeiket olvasva keressük arra a kérdésre a választ, hogy mi az értelme a szenvedésnek. Vajon igaz-e, amit Pilinszky mond, hogy a szenvedés az egyetlen lehetőségünk visszatalálni önmagunkba? Egyáltalán: mit jelent szenvedni? A beszélgetésből kiderül, hogy a gyerekek nagy többsége az egyedülletet és a magányt, a kitalizottságot éli meg szenvedésként. Vajon Raszkolnyikov történetében nem ugyanerre pillanthatunk rá? Hiszen a dosztojevszkiji regény a dialogicitásra épül. A több szólam (polifonikus regény) folyamatos párbeszédet folytat egy-

mással azt sugallva, nincs készen kapott igazság a világban, legfeljebb a szólamok egymásnak ütközéséből bontható az ki. A bűn elkövetéséig Raszkolnyikov fokozatosan veszíti el kapcsolatát a külvilággal (a dialógus hiánya), száll alá lelke legmélyére. Amikor saját magával is elveszíti a dialógust, az a mélypont. A föl-emelkedést éppen a megtalált dialógus jelenti – végső soron az Istennel. Dosztojevszkij segítségével éppen azt érthetjük meg, hogy az ember azáltal, hogy megteremtett, megszólított. Rajtunk múlik, hogy válaszolunk-e, belépünk-e a dialógusba. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy némaságunkkal nemcsak az Istent hagyjuk el, hanem saját magunkat is. Ha erre rájövünk Raszkolnyikov – a szakadár – útját járva, egyetlen lehetőségünk a visszatalálásra: a bűnbánat, a sírás, a szenvedés. „A keleti ember életében a bűn irracionális gesztusait ellensúlyozhatják. S e gesztusok között első helyen áll a sírás. Az erkölcsös élet elvárásánál nagyobb az elkövetett bűn felett való sírás elvárása. Ebben a helyzetben a reménytelenség és katasztrofális katasztrofális a transzcendencia legintenzívebb közvetlen és misztikus tapasztalatává válhat a hétköznapi ember számára is.”¹⁰

Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényében Raszkolnyikov a gyilkosság elkövetése után tudattalan állapotba kerül, rémképek gyötrik, pokolian szenved. Fizikailag is megbetegszik. Összeomlik addigi küldetésstudata: hogy ő kiválasztott. Csak teng-leng, érzi, hogy valami nagyon nincs rendben, de még magának sem meri bevallani, hogy bűnös. Az öregasszony pénzét pedig nem használja, eldugja. Lelki bujdosásának szimbolikus képe ez. Ami nem látszik, az nincs is – gondolja. Megismerkedik Szonyával, aki maga a tisztaság, maga a lelkiismeret. Raszkolnyikov nem bírja tovább a magányt és a hazugságot, érzi, hogy Szonyának elmondhatja, neki el kell mondania tettét. Szonya rávezeti, elindítja Raszkolnyikovot, gyógyíttatja, hogy elindulhasson a felemelkedés útján. Végül is Raszkolnyikov Szonya szeretetteljes irányítása révén felnő addig, hogy új szemmel láthassa önmagát. Ekkor ér a holtpontra: vagy van bátorsága felvállalni tettét, és akkor átbillen a felemelkedettségbe, vagy nem, és akkor megmarad a bűnben, a pokolban. Raszkolnyikov föladta önmagát és a vállalt penitencia út a megigazuláshoz.

Dosztojevszkij világában a bűn fogságából az embert a másik ember válthatja ki. Raszkolnyikov számára ez az ember Szonya, aki alig beszél a regényben, csak egyszerűen van. Egymásra találásuk a legmélyebb dialógus: a közös sírás. „Szólni akartak, de nem tudtak, szemükből kibuggyant a könny.”¹¹ Szonya alakjában az odaajándékozás, az áldozatvállalás, az engedelmesség gesztusára pillanthatunk rá, amely elvezet bennünket Pilinszky In memoriam F. M. Dosztojevszkij című verséhez:

Hajoljon le. (Földig hajol.)
Álljon föl. (Fölemelkedik.)
Vegye le ingét, gatyáját.
(Mindkettőt leveszi.)
Nézzen szembe.
(Elfordúl. Szembenéz.)
Öltözzön föl.
(Fölöltözik.)

A megaláztatás lealacsonyító helyzet, rabság. A paranccsal azonosuló engedelmisség azonban a tökéletes szabadság. A versben minden mozdulatnak súlya, mértéke van. A hős, akiről a vers szól, teljesen átengedi magát annak, amit meg kell tennie. Ez a fajta engedelmisség jóval több, mint a marionett-figura mozgása. Ha már meg kell tennie valamit, tökéletesen akarja megtenni. Aki erre törekszik, az a Tökéletes felé halad felfelé, a megaláztatás nyomása ellenére. Sőt, éppen ezen keresztül.

A szenvedés vállalása és megélése így válik tehát az ember számára az Istenhez és önmagához közelebb jutás eszközévé. Az áldozatvállalás és odaadás gesztusában lassan minden oda kerül, ahová való. A romantikus illúziókergetés szakasza lezárul, s földereng az ember számára a titok megsejtésének egyetlen lehetősége: az engedelmisség.

5. TITOK: A MEGTALÁLÁS

a templomban megtaláltál

De mi van akkor, ha nincs megértés? Mi van akkor, ha csak a szenvedés marad? Ha lelkünk labirintusában benn ragadunk? Ki lehet-e találni onnan egyedül? Ki vállalja magára Ariadné szerepét? A romantika bolyongó vándora a XX. században olyan szakadékhoz érkezik, ahol már a pótlékok nem segítenek: vagy a titok megtalálása feletti öröm, vagy a titok végső elvesztése fölötti fájdalom érzése válik meghatározó létélményévé. A „Minden Egész eltörött” élménye ijesztő mélységekben–magasságokban szólal meg Ady Endre és József Attila költészetében.

A szimbolizmus mint a rejtett lényeg, a titok feltárására tett kísérlet Ady Endre versvilágában kerül fogható közelségbe a gyerekek számára. Lassan, de megértik, hogy a lírai én állandó jelenléte a versben nem az öntetszelgés póza, hanem kétségbeesett keresése az elvesztett Egésznek. A „ki vagyok én?” kérdésére a válasz már csak a töredezettségből ragadható meg a modernség tapasztalatában: „Vagyok, mint minden ember: fenség / Észak-fok, titok, idegenség...”, mert a lírai én egyszerre a „Holnap hőse”, a „magyar Messiás”, a „Halál rokona”, az „Istenhez hanyatló árnyék”, a „Hortobágy poétája”. A valóság mintha végképp eltört volna, így egyetlen menedékké a költészet, a nyelv által megteremthető, helyreállítható Egész válik. A nyelv tehát ettől a pillanattól kezdve nem eszköz a belső világ, a titok feltárásában, hanem új világot teremtő erő, amely önálló életet él, és csak megsejtet valamit a titokból.¹² És mintha minden Ady-vers mélyén az ember legmélyebb vágyára bukkannánk: „Szeretném, hogyha szeretnének / s lennék valakié...”

Ez a kiéhezetség, szeretet és elfogadás utáni vágy még megrendítőbben jelentkezik József Attila költészetében. Az Én és a világ oly mértékben elidegenedik egymástól, hogy már „A semmi ágán ül szivem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szeliden, / s nézik, nézik a csillagok” (Reménytelenül). Az Én szemlélőjévé válik a világnak: kívülre kerül. A ’30-as évek lírájában a külső táj – a külváros – belső tájjá válik. A Holt vidék a lélek halálának pillanatát rögzíti, ahonnan fokozatosan ereszkedünk alá a homályból az éjszakába. A „Dunnába bútt fönn a magas.” (Holt vidék), majd a „konyhánk már homállyal teli” (Külvárosi éj) metaforákon keresztül jutunk el a Téli éjszaka „szép embertelenség”-ének dermesztő magányába. Balassa Péter ezt a verset a nagypéntek állapotának legmegrendítőbb költői megfogalmazásának tartja. A hideg csontig hatol, ahol „összekoccannak a molekulák.” A vitrinbe – saját magába – tekintő lírai én úgy méri föl elhagyatottságát és magányát, „mint birtokát a tulajdonosa.” Az élet-halál peremvidékén járunk (A város peremén), ahol a maga lepusztultságában pillanthatunk rá a lírai éltre. A „ki vagyok én?” kérdése fájdalmas szembesülést hoz az Elégia című versben.

...A vers elégikus hangulatban kezdődik: a lírai én lelke mint füst (valami égőnek a maradványa) leng a táj felett. „Leng, nem suhan.” A suhanás gyors mozgás, ezzel szemben a lengés statikusabb, nehéz állapotot tár elénk. Ezután a lírai én megszólítja önmagát: „Te kemény lélek, te lágy képzelet!” Felszólítja magát, hogy mint füst a tájra, tekintsen a lelke is önmagára, forduljon befelé. A belső és a külső táj, a mikro- és makrokozmosz ebben a versben is összefonódik. ...Az ön-meghatározás fájdalmas szembesüléssé válik a versben: „Itt minden csupa rom”, azonban a „kemény kutyatej” a gyárudvaron, „a vaslában sárga fű virít” mintha a remény utolsó szikráit villantaná fel.

Az Óda című vers ebben a sorban a lírai én kétségbeesett sikolyaként értelmezhető, és nem szerelmes versként. Erre utal a vers zárlatában a lírai én reflektálása saját maga léthelyzetére: „El vagyok veszve, azt hiszem. / Hallom, amint fölöttem csattog, / ver a szívem.”

Az utolsó versek olyan vidékre visznek bennünket, amelyet a 18-19 éves kamaszok közül kevesen ismernek – hála Istennek. Nem tudom elfelejteni egyik tanítványomnak kétségbeesett kérdését: – Nem baj, ha ezt az érzést nem is akarom megérteni? De a szövegek annyira erősek, hogy a gyerekek megérik belülről az elviselhetetlenségig fokozódó magányt.

József Attila *Iszonyat* című versében arról tesz tanúságot, hogy ő tudja, mi a pokol. Az, amit ez a vinnyogó, magára hagyott, éhes kisgyerek átélt, felér azzal a szenvedéssel, amiben az ember így kiált fel: „Istenem! Istenem! Miért hagytál el engem?”

Micsoda szörnyű ritmus! Reménykedés, ígéret, s azután mindent visszalop az ajándékozó kéz. „Ha adja, miért veszi el?” Kiben bízhat az ember? A Kész a leltárban azután megadja rá az elkeseredett választ: „Magamban bíztam elejétől fogva - / ha semmije sincs, nem is kerül sokba / ez az embernek”. Ez a fenyegető, rettenetes magárahagyottság teljesen beborítja a lírai ént. Félelme megbénítja, csak néha-néha lök ki belőle a kín egy segélykiáltást: „Nagyon fáj!” – üvölti bele a világba. Kiáltása egybeolvad az ártatlanok, a vetélő nők, az összetörtek, a herélt bikák, a horogra akadt halak jajával. Az ilyen fokú szenvedésből már a végső kétségbeesés szól: „Atyám! Miért hagytál el engem?” A szenvedés lehet olyan hatalmas, melyben az ember az élet értelmét kérdőjelezi meg.

Ez az a pillanat, amelyben korábbi tanulmányainkra is rápillanthatunk: Odüsszeusz, Hamlet, Csongor mind eljutnak életükben a létre való rákérdezésig. Elakadtak mind a labirintusban, úgy tűnik, van egy olyan pont mindegyikük életében, amikor már nem tudnak saját erejükből kijönni onnan. Simone Weil sorait olvassuk: „A szépség labirintus. Sokan elindulnak benne, de feleúton elfáradnak. Csak keveseknek van erejük bejutni a labirintus közepébe. Ott Isten

várja, fölfalja, és kiokádja őket. Akkor – e választott kevesek – kijönnek a labirintusból, megállnak a labirintus bejáratában, s az arra jövőket szelíden befelé tessékélik.”¹³ József Attila bent maradt a labirintusban, de költészetével segít nekünk abban, hogy mi ki tudjunk onnan jönni. Az a szépség, amellyel költészetében találkozunk, segít megmaradnunk az életben. A József Attilával való foglalkozást a lelki üdvéért szóló imával zárjuk, hiszen az a szenvedés, amelyre az ő költészetén keresztül rápillanthatunk, Zoszima sztarec Ivan Karamazov előtti meghajlását hívja elő belőlünk.

József Attila nem félt elindulni befelé. De mi történik azzal, aki elmegy a bejárat előtt, mert figyelmetlen, és nem veszi észre a bejáratot? Erre a magatartásra pillanthatunk rá Krasznahorkay László Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó című regénye XL. fejezetének segítségével [lásd a 9. számú mellékletet].

Már az első mondatban megjelenik a kert, a kolostor és a kettős rejtettség. Egy, a társadalom elől és a kolostoron belül elrejtett kertről van szó, melyet szimbolikusan kell fölfognunk. A kert, a boldogság toposza, az ember belső szentélyében, a lelkében található. A fizikai utazás a belső utat, a boldogságkeresést jelenti meg. Az út egyre beljebb és feljebb halad. Beljebb, az emberen belül, és feljebb, vagyis az ég felé tart. Ekkor pillantjuk meg az utazóval együtt a háromszöget. Az egyenlő szárú háromszög, maga a hármas szám szimbólum, amely a fizikai stabilitást, a születés–élet–halál, az apa–anya–gyerek, ég–föld–alvilág, Atya–Fiú–Szentlélek hármasságát hordozza. A két háromszög közül a közelebbi mintegy groteszk mása a belső kertnek. Rendezetlen, felesleges dolgok vannak benne, és nem hordoz semmit magában. A történet főszereplője csak idáig jut el. Itt megfordul, és ezzel súlyos és helyrehozhatatlan hibát követ el. A neki tartogatott kertet nem veszi észre, így örökre elveszíti a boldogságot. Pedig az a kert, amiről olvasunk a továbbiakban, egyszerűségében és szépségében is megrendítő. A belső kert a szemlélődés és az akarat megsemmisülésének helye, azaz állapot. Aki ide eljut, az nem akar és nem is tud beszélni. A szavak képtelenek leírni a kert egyszerű, minden hivatkozástól mentes, tökéletes voltát, mely fokozatosan tárulkozik ki, és belülről fakad. Itt megszűnik a tér és az idő, a belépő átadja magát a végtelen boldogságnak, csak néz és hallgat.

Elmenni a kert mellett, mert valami látványosat keresünk, ismerős állapot. Mert nehéz szembenézni magunkkal, nehéz a folyamatos alászállás. A gyerekek is megfogalmazzák ezt az élményüket: miért kell mindig lemennünk? Meddig kell lent maradnunk? Mikor jövünk már föl?

A „tananyag” végén azután együtt örülhetünk, amikor a sokévi bolyongás, kérdés és tépelődés után megsejthetjük a titkot Pilinszky János költészetének segítségével. A „csillaghálóban hányódunk” kozmikus magányát megtapasztaljuk a legmélyebb kapcsolatainkban, amikor „Az ágy közös. / A párna nem.” (Életfogytiglan) Rádöbbenünk arra, mennyire sebezhetőek és kiszolgáltatottak va-

gyunk, hogy amire vágyunk – a teljesség –, a tér és idő határolta létben elérhetetlen számunkra. Az Elég című vers azonban azt a reményt hordozza, hogy az igaz találkozás a másikkal, ahol vállalni tudjuk arcunkat, ahol nem félünk a „tápéták” vézésétől, ahol jelen tudunk lenni egymás számára, mégis segít abban, hogy „elfogadjuk az elfogadhatatlant”. A magányunkat nem tudjuk megosztani másokkal, menekültünk már előle eleget, most megkapjuk a megnyugvást a párnáját velünk megosztó Úrtól:

Szállást adtál, egy éjszakára
megosztva párnád. Evangélium.

Gyönyörű vagy. Semmit se értek.
Csak jóság van, és nincsenek nemek.

Újra és újra sírok. Nem miattad.
Érted. Értem. Boldogok, akik sírnak.

Szállást adtál egy éjszakára,
megszálltál mindörökre.

Keresésünk véget ért, kérdéseink megválaszolatlanok, de már nem is akarjuk megérteni a világot. Sírunk és boldogok vagyunk, mert valaki megnyilatkozott előttünk, megmutatta nekünk az arcát, hogy mi is lássuk benne saját arcunkat. Megfogta kezünket, és bevezetett a kertbe.

Tanulmányaim előtt úgy gondoltam, hogy az alászállás az, amikor lemegyek lelkem mélységébe, és ott rendet rakok. Azt gondoltam, olyan, mint egy matematikai művelet, csak őszintének kell lennem magammal, és kijön az eredmény, azaz megismerem önmagam. Ez biztonságos, egyenes, világos, kiszámítható útnak tűnt.

Most már nem így gondolom.

Megtanultam, hogy a lelkem pincéjébe labirintus vezet, hogy olyan lehet ott a sötétség, hogy baltát lehet rá akasztani. Ott nincs biztonság, a megszokott kapaszkodók nem támaszok többé, tele van veszélyekkel, síkos a talaja. Lelkem alsó világából nem térhetek vissza gyökeres változás nélkül. Újjá kell születnem. Régi énemnek meg kell semmisülnie, ehhez alázat kell.

Akik megjárták a poklot, úgy számolnak be róla, hogy nagyon félelmetes találkozás színhelye volt. Ez az a hely, ahol az ember megláthatja, hogy a szív lehet szeretet nélkül, magányban, szerencsétlenül. Itt döbben rá arra, ami eddig csak halványan derengett neki, amivel eddig nem mert szembenézni. Abban a pillanatban, amikor már nem bírja tovább, döntenie kell: vagy visszafelé fut, elmenekül önmaga és Isten elől, vagy elenged mindent, ami eddig az övé volt, és kisémmizetten fölkiált: „Miért hagytál el?” Amikor így kimondja öntudatlan vágyát, már oszlik is a sötét,

nemsokára, már az üres „pincében” megpillanthatja az égő csipkebokrot. Vajon kibírom-e ezt a találkozást? Vagy belesántulok, mint Jákob, vagy megvakulok, mint Saul, vagy tüzes székéren ragadtatok el, mint Illés.

Amen.

MELLÉKLETEK

1. Örkény István: A színész halála

Ma délután az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszve összeesett Zetelaki Zoltán, a népszerű színművész.

A járókelők bevitték a közeli klinikára, de ott hiába próbálták a tudomány legújabb vívmányaival – még vastüdővel is – életre kelteni. A jeles színész, hosszú haláltusa után, este fél hétkor kiszenvedett; tetemét átszállították a Bonc-tani Intézetbe.

A Lear király esti előadása e tragikus esemény ellenére is zavartalanul folyt le. Zetelaki késett ugyan egy kicsit, s az első felvonásban feltűnően fáradtnak látszott (néhol szemlátomást a sügő segítségére szorult), de aztán egyre jobban magára talált, s a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.

Utána hívták vacsorázni, de nem ment. Azt mondta:

– Ma nehéz napom volt.

2. Takács Zsuzsa: Jancsi és Juliska

Biztos volt benne, hogy örök életű, ezért minden megtörténhet vele, az is, hogy szülei egy sűrű erdő közepében hagyják, hogy soha többé ne találjon haza. Mégis mindig ezt a mesét kívánta hallani anyjától, hogy ha rákerült a sor, az ő szájából akarta hallani a sorsát megpecsételő ítéletet, a történet útvesztőiből az ő segítségével próbált kiutat találni. És ha kudarcot is vallott addig, minden újabb alkalom új reménnyel kecsegtette. Ott ültek tehát a zöld díványon mind a hárman, bátyja és fiúsrá nyírt hajú, örökké beteg anyjuk. Cipőjüket a földre dobták és maguk alá húzták a lábukat. Csönd volt, a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani, de ők annál sokkal szebbet, rigóéneket hallottak, anyja karja átfogta őket és hogy arca arcához érhessen, ő még a sarkára is ült.

„Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, ahol a kurta farkú malac túr, volt egy szegény favágó, annak két árva gyermeke és azoknak a mostoha-anya.” Lehet, hogy megkönyörül rajtuk a szíve, és azért cifrázza az elejét – gondolta a kislány. Anyja, mintha elérte volna kívánságát, húzta-halasztotta a folytatást. „Akkora volt a szegénységük – mondta –, hogy gyakran követ tett a fazékba, arra öntötte a vizet, azt főzte, rotyogtatta, hogy a szomszédok azt higgyék, leves fő. Hanem egy szép napon – karján bátorításul megszorította egy kicsit – csak megelegette a nagy szegénységet, a szüntelen éhkoppot, amit nyeltek, s egy este, amikor azt hitte, a gyermekek már alszanak, azt mondta a férjének: »látni sem bírom, mennyit éheznek szegények, vigyük az erdő mélyére, hagyjuk

ott őket, hadd boldoguljanak maguk.«” „Miért nem küldték inkább dolgozni őket?” – kérdezte a bátyja. „Mert még nagyon kicsik voltak.” „De, ugye, ez nagyon régen volt?” – szólt közbe ő is. „Nagyon – mondta az anyjuk, és szavai bizonyosságául meg is csóválta a fejét –, abban az időben, amikor a mesék keletkeztek.” Amikor azonban, hogy el ne veszítsék a történet fonalát, anyja megismételte a mostoha szavait, az ő szemében már gyülekeztek a könnyek, a hivatlan vendégek, s hogy megálljt parancsoljon nekik, szemhéját erősen összeszorította.

Túljártak már az első megpróbáltatáson. A két árvát az elhullajtott fehér kavicok visszavezették erdőszéli otthonukba. Könnyei ezúttal nem is folytak, elnyújtózott a meghitt társaságban, reménység ébredt benne, hogy nem változik semmi. Ám a mostoha agyában fogant gonosz tervnek teljesülnie kellett, a kenyérmorzsát meg felcsipegették a madarak. Lehunyta szemét, hogy ne lássa anyja arcát, elég félelmetes volt így is az ő hangján hallania a boszorkány rikoltozását és a gyerekek rimánkodó szavait.

Egy rossz, téli emlék jutott az eszébe. Szánkózás közben bátyja elvesztette fél pár kesztyűjét. Anyjuk vissza akarta küldeni, hogy keresse meg a domboldalon, a sötétben, egyedül, a sűrű havazásban. Ő, mintha idegen erő kényszerítette volna erre, elébe állt, és a fejéből, az ő száján keresztül megszólaló hang kimondta vele az igazságot: „Neked már nem való gyerek!” Szavai keménységétől lesújtva örökké pokrócokba burkolt anyjuk ölébe vetette magát. Mindenki nevetett, és természetesen nem kellett bátyjának visszamennie, de a gyanú tüskéi megmaradtak benne, hogy ami egyszer elhangzik, az meg is történhet.

„Ki ne szeretne idegenben aludni?” – tréfált nemegyszer apjuk. Ők versenyt bizonygatták, hogy bizony szeretnek, de ha szavukon fogták őket, ő sajnos krokodilkönnyeket hullajtott. Ha anyjuk besugárzásra kórházba ment, nagynénjüknél töltötték az éjszakát. Hiába készített süteményt, hiába kevert ki krémet, csak tessék-lássék evett belőle, mert ha kimutatja, mennyire ízlik, az annyit jelentett volna, hogy nem is akar hazamenni. A padlásról lehozott rongyoszsáknak azonban nem tudott ellenállni. A csipkés főkötők, a gyönggyel kivarrt kötények, a piros csizma, a szalmakalap megtette hatását. Még a zsákból áradó dohszagot is megszerette, akár egy kirándulásból az avar illatát, a tenyerében emlékét úgy próbálta az anyjának hazavinni. Anyja azonban eltolta a kezét és elsírta magát: „Ahelyett, hogy a szabadban töltenétek a szünidőt!” – tett szemrehányást neki.

Jancsi a zsebében, húgocskája a kötényében vitte a sok kincset, de váratlanul egy nagy folyó termett elébük. „Itt bizony át nem megyünk” – mondta Jancsi. „Komp sem jár erre” – válaszolta Juliska. Hanem mielőtt végleg búnak eresztették volna a fejüket, odaúszott hozzájuk egy vadkacsa. „Vigyél át minket a hátadon” – kérte Jancsi. „Nem addig van az – szólalt meg Juliska – egyenként mehetünk csak, különben a vízbe fülünk mind.” Így is tettek. A kacsa először átvitte Jancsit, aztán visszajött érte. „Én nem mentem volna egyedül!” – mondta anyjának. „Pedig néha egyedül kell menni – mondta az –, emlékszel, ugye, a szerdai gyerekekre?”

Egy alkalommal külföldről csomagot kaptak. A távoli ismerős az élelmiszerek közé egy törülőruhát is csomagolt. A ruhán a napok neve sorakozott, és aszerint, hogy ki, melyik napon született, előre megmondták a sorsát. Szerdai születésű lévén, rá a következő jóslat vonatkozott: „Wednesday child has far to go”, azaz apja fordítása szerint: a szerdai gyermek messze földre elmegy. Magyarátképpen hátán batyuval, kezében vándorbottal egy apró lánykát is rajzoltak a szöveg alá, szakasztott mását a mesekönyvükbe rajzolt Juliskának. Lélegzete is elakadt a rémülettől, de hogy tiltakozása vagy a közbejött események miatt nem került végül a dísztrólió a falra, meg nem mondta volna.

Anyjuk ugyanis egy hosszabb kórházi kezelés után már nem is ment haza; meghalt. A nagynéni hamarosan hozzájuk költözött, és kis idő múltán férjhez ment apjukhoz. Egy nyári éjszakán, nem sokkal az esküvő után, hatalmas égzengésre ébredt. A dörgés és a rákövetkező villám valósággal kivetette ágyából. Kábán megindult, régi szokását követve, szülei hálószobája felé. Résnyire nyitotta az ajtót, de a szeme elé táruló látvány tagjait a földhöz szögezte. Apja hátát a kandallónak vetve figyelte nagynénjüket, aki szénfekete haját lengetve, hálóingben táncolt előtte. Közben, mintha a fülébe suttogná – de szavai annyira kivehetők voltak, hogy azonnal értette ő is –, a következőket mondta: „Vigyük ki az erdő legmélyére és hagyjuk a sorsukra őket!” Legnagyobb csodálkozására apjuk gyöngyözően nevetett ezen, átfogta a nagynéni széles csípőjét és magához szorította. Ahogy egymást szorosan átölelve izegtek-mozogtak, lépkedtek, a padló nagyokat reccsent és ő hanyatt-homlok az ágyába menekült. Hiába húzta azonban magára a takarót, a villám fénye a szemébe csapott és a mennyezeti lámpa fénykörében, akárcsak a szenteké, glóriásan, megjelent fölötte anyja rég nem látott arca. „Egy iskolás lány – s úgy tett, mintha ezen meglepődne –, aki fél a vihartól!” Álom borult rá hamarosan, de újra mennydörgésre riadt. Kimászott az ágyból, és régi jó szokását követve megindult a felnőttek hálószobája felé. Megragadta a kilincset, de hiába rángatta, húzkodta, zárva találta az ajtót. Megpróbált belesni a kulcslyukon, de hogy tiltó tenyér tapad a résre, a sötétben is világosan látta.

3. Karinthy Frigyes: A cirkusz

Nyilván úgy volt, hogy szívszakadva vágytam a cirkuszba, de talán éppen úgy vágytam a hegedűre is – aztán előbb kaptam meg a hegedűt, ellenben a cirkuszba nem vittek el, csak így lehetett, hogy szaggatott időközökben újra álmodtam a cirkuszról –, egyszer messziről láttam dombok mögött, és mintha valaki vezetett volna a kezemnél fogva. Máskor idegen, nagy város közepén egyszerre ott álltam, de ugyanaz a cirkusz volt, ugyanaz a bejárat, kétfelé nyíló

vesztibül. Már ekkor úgy volt, hogy jegyem is volna, be is mehetnék, és mégis összezavarodott az álmom, és megint nem voltam bent.

Utoljára aztán végigálmodtam. Ott álltam a pénztár mögött, a bejáratnál, és egy izgatott, szakállas, sánta ember, az igazgató állt mellettem, a bejárat tarka függönyét félkézzel félrehúzta, és kiabálva hadart: „Erre tessék, erre tessék, tessék besétálni, mindjárt kezdődik, tessék, tessék.” Az emberek pedig özönlöttek – rengeteg ember, tarka népség, cselédek, katonák, kalapos asszonyok és borotvált urak – lökdösték egymást, nevettek és hangosan beszélgettek. Tudtam, hogy rögtön meglát az igazgató, meg is látott és bosszankodva mondta, mialatt megfogta a karom, „Tessék, tessék, van jegy? Akkor tessék, ha nincs, akkor allómars!” Mire ijedten elszorult a szívem, makogni kezdtem, hogy nincs jegy, de én nem is a nézőtérre akarok, hanem a hegedűm... és kétségbeesetten mutattam a hegedűmet, amit, természetesen, hónom alatt szorongattam. Lehajolt a szájamhoz és dühösen kivárta, míg végighebegtem, hogy nincsen jegyem, de komponáltam egy éneket, saját magam, a hegedűmön, és ha beenged, bent eljátszom a közönség előtt. Erre olyan hangosan kezdett nevetni, hogy a torkába láttam, mint valami mély alagútba, aztán ridegen, szórul szóra ezt mondta: „Ifjú bajtárs, elmebeteg, a te szíved nagyon hemzseg.” Én ezt roppant ötletes versnek találtam, és láttam, hogy az igazgatónak jól esett önkéntelen elismerésem, megveregette a vállam és azt mondta, várják, talán lehet valamit csinálni, majd megbeszéljük.

Később be is jött a sötét folyosóra, ahol dideregve álltam, és leereszkedő jóindulattal mondta, hogy a hegedülés így magában egészben véve parallelepipedon. Én rögtön értettem, hogy ez azt jelenti, hogy nem nagyon bízik a sikerembe. Esküdözni kezdtem, mire elkomolyodott és tudtomra adta, hogy hát jó, megpróbáljuk, de előbb szólni kell a katonai fennhatóságnak, ahol bélyeget kapok, mint császári és királyi garmada. Addig, míg ez meglesz, megmutatja nekem az egész cirkuszt hátul, a színészeket, állatokat, mindent, hogy fogalmam legyen, miről van szó, mi kell a közönségnek.

Nekem dobogott a szívem boldog izgalmamban, hogy mégis bent vagyok, de amellet félttem. Görcsösen szorongattam hónom alatt a hegedűt, és erőlködtem, hogy ne felejtsem el a melódiát. Rengeteg függöny közt vezetett el, amiken mindenféle élő festmény volt. Fönt, a magasban, piros ruhás emberek dolgoztak. Vártam, hogy színészeket, vagy műlovarnókat is látunk majd, de nem, széles, sok lépcső következett. Alig tudtam követni, oly sebesen futott a lépcsőn. Aztán bársony tapétás szobákon mentünk keresztül: véletlenül kinyitottam egy ajtót, melyen rikító lárma, zajongás bukott be, és rengeteg emberfejet láttam nyüzsögni. Az igazgató rám kiabált, hogy csukjam be gyorsan, az a közönség, várja az előadást, és annak nem szabad ide benézni.

Aztán kis vasajtót nyitott ki: óriási, félkör alakú csarnok terült el mélyen. Ennek a pompás, szökőkutas és pálmaerdős csarnoknak a közepén egy széparcú férfi összeszorított szájjal és vad szemmel fojtogatott egy nőt. A nő nehéz, hörgő torokhangokat hallatott csak – borzasztó látvány volt, hangosan ordítani kezdtem

és átkozódva követeltem, hogy szakítsák ki a kezéből. De az igazgató lefogta a kezem. Ostoba, mondta, hisz ezek a színészeim, az egész játék, különben pedig nem is igazi emberek, viaszból vannak, mint a panoptikumban. Mikor jobban odanéztam, láttam, hogy a nő arca igazán természetellenes és a szemei üvegből valók.

Szégyelltem magam és másról kezdtem beszélni, de a szívem még rendetlenül zakatolt. Most egy rendetlen, nagy szobába vezetett az igazgató, ahol tarkaruhás és kifestett fiúk és lányok ültek, padokban, mint ahogy iskolában szokás. Ez a bohóc-iskola volt, mint ahogy megtudtam. Engem is beültetett a padba, és az igazgató egymás után hívta ki a katedrához a felelőket. Az egyik kézenjárva jött ki és a fejét néha hozzáütögette a padlóhoz. Ennek meg kellett ismételnie a mutatványt. Aztán egy magas férfit hívtak ki, aki kést szedett elő, és felvágta a mellét. Vér és tüdő ömlött ki a sebből, a férfi hangosan nyöszörgött és a földre roskadt. Az igazgató helyeslően bólintott.

– Így jó lesz – mondta –, ez tetszeni fog.

Az öngyilkos helyre ment, a padból tűt és cérnát szedett ki és összevarrta a mellét, sziszegve és fintorogva. Akkor láttam, hogy számtalan ilyen varrott heg szántotta végig a mellét.

Mások is jöttek, akik megint mást tudtak. Voltak hasbeszélők, akik oly csodálatos hűséggel utánozták emberek és állatok hangját, hogy alig hittem a fülemnek. Az egyik gyerekhangon beszélt oly tökéletesen, hogy könny szökött a szemembe, mert a haldokló gyermek hangját adta – de mikor arcába néztem, álmélkodva láttam, hogy a szeme és szája mozdulatlan. A másik síró és átkozódó asszonyi hangot ábrázolt – aztán más nőimitátorok is jöttek, rekedt, kacagó bűgás hangzott fel, és a sötétben vészes szemek lobogtak.

Az igazgató ekkor benézett egy könyvbe, és a nevemet mondta. Felálltam a padban, végignéztet, aztán gyorsan kérdezett:

– Hát te mit tudsz?

A hegedűmre mutattam, és újra dadogtam valamit a melódiáról, amit komponáltam. Nevetés futott végig a termen - az igazgató mérgesen ütött az asztalára.

– Még mindig azzal a hegedűvel bosszantasz! – mondta. – Micsoda ócskaság!

Azt akartam mondani, hogy a melódia, amit komponáltam, igen különös, és hogy én szeretném eljátszani, ha megengedik. De ő egy fiút hívott ki és elküldött vele, hogy mutassa meg nekem a hangszereket.

Egy másik szobába vittek. Itt óriási gépek és szerszámok álltak, mindegyik egy-egy hangszer. Voltak ott óriási trombiták, amiket fújtatók mozgattak – egy-egy nyomásra valóságos mennydörgés szakadt ki a torkukból. Aztán szobanagyságú triangelek, gőzkalapáccsal. Egy óriásdob tetején idomított elefántok jártak körbe és a lábukkal doboltak. Volt egy csodálatos orgona, ezt villamosgép hajtotta, ez egyszerre mozgatót harminc zongorát és ezer acélsípöt – a legmagasabb síp olyan volt, mint egy gyárkémény. A karmester magas hídon állt; mikor szétvágta két karját, egyetlen akkord harsant fel és szélörvény lett – azt

hittem, azonnal kiröpít a szabadba. A zenészek előtt olyan klaviatúra volt, mint amilyenén szedőgépeket hajtanak – pápaszemmel dolgoztak, egyre a kottákat nézve.

Szédülve és zúgó fülekkel kerültem vissza egy másik osztályba, ahol már várt az igazgató. Elmondtam, hogy láttam a hangszereket, de egyiket se ismerem és nem tudok ezeken játszani. Vállát vonogatta és azt mondta, hogy nagyon sajnálja, ez esetben gébic. Ekkor két függönyös ajtó előtt álltunk, mely a szabadba vezetett. A színészek ezerféle maszkban, sietve indultak be az egyikben, melynek hasadéka sokszínű villanyfény csapott ki egy-egy függönylebbenésre. Ide akartam bemenni, de az igazgató azt mondta, hogy ha nem tudok semmit, akkor talán jobb lesz előbb a hullakamrárt megnézni.

A másik ajtón mentünk be – sötét folyosó vezetett lefelé a pincébe. Pislákoló gázfény sziszegett nagy távolságokban. Kétoldalt a ködös és sűrű homályban fülkék nyíltak - fehér köpenyeges, szennyesarcú szolgálk jártak ki-be. Borzongás fogott el, és nem mertem benézni. A folyosó legvégén megállt az igazgató és valakivel beszélgetett. Lopva néztem körül – a fal hosszában meglapulva hosszú bádogasztalok húzódtak –, a bádogasztalokra sorba meztelen hullák voltak kírakva: aggok, gyerekek, aztán régi, preparált testrészeket is láttam. Nehéz, fojtó formalinszag áradt a mélyből. Láttam, hogy még egy másik, sötét folyosó nyílik, lefelé. Az igazgató rólam beszélt - mintha beajánlott volna az orvosnak, hogy ott maradhassak. Az orvos a sötét folyosó felé nézett.

Ekkor könyörögni kezdtem, hogy ne kelljen itt maradnom – elmondtam, hogy inkább kitanulok valamit, amivel felléphetek, ha másképp nem megy. A fejüket rázták és az orvos megjegyezte, hogy csak akrobatizmussal mehetünk valamire, mert a közönség már türelmetlen.

Most aztán egy magas, padlásféle helyiségbe vittek - kis szeleőlyukakon keresztül mélyen alattam láttam a várost. A falak mentén sorban keskeny és magas létrák támaszkodtak. Kötelek, nyújtók és hálók heverték szerteszét – a létrákon rózsaszíntrikós artista fiúk dolgoztak. Egy létrát tettem elém, hogy másszak fel rajta. Mikor a tetején voltam, alulról kihajlították a létrát az utca fölé - görcsösen megkapaszkodtam –, és mikor lenéztem, láttam az egész várost, akkora emberek szaladgáltak az utcákon, mint a hangyák. Ekkor halkán sikítottam, és elvesztettem eszméletemet.

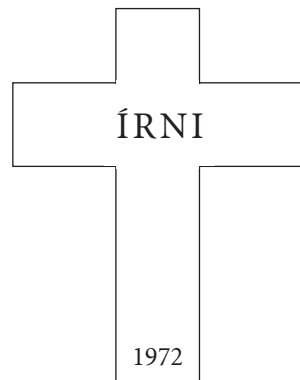
De megint újra ott voltam és hosszan, heteken és hónapokon keresztül tanultam és gyakoroltam. Fel- és lemásztam a létrán – mikor ez már jól ment és valahogy meg is tudtam állani a létra tetején, akkor egy széket nyújtottak fel, a széket óvatosan egyensúlyozva felállítottam és felálltam a székre. Később két és három székekkel csináltuk ugyanezt. És hosszú, hosszú idők jöttek.

Aztán, sokára, végre-végre ott álltam a színpadon – de már ekkor az arcom keskeny és ráncos volt és be volt festve, mint azoké, akiket először láttam. Most már úgy volt, hogy sok-sok év óta vagyok itt, és a cirkusz minden zegét-zugát ismertem. Rózsaszínű trikó volt rajtam, és fáradtan ödöngtem a félhomályos

oldalfüggönyök között, ahol izzadó szolgák futkostak, hordták a szőnyegeket. Nehéz állandó zúgás zizegett, és én fáradt voltam tudni, hogy mi az. Egyszerre éles, beteg világosság támadt – szemeim előtt szétcsapódtak a bársonyfüggönyök. Zsúfolt emberfejek szorongtak a függönyön túl – rövid taps zendült fel, aztán várakozó, suttogó csönd.

Ott álltam, egyedül, a tágas és fehér fényben úszó színpad szőnyegén. Most nesztelen léptekkel középre futottam – a reflektor kúpja követett mindenütt. Kígyómozdulattal hajlongtam, kétoldalt a páholyok felé. Aztán megkaptam a létrát és sebesen, nesztelenül – oly könnyen hogy nem éreztem a testemet – felkúsztam a négyemeletes magasságba. Ott egyetlen vékony pálcán óvatosan felemelkedtem, s egyensúlyozva inogtam néhány pillanatig. Ekkor vaslábú asztalkát nyújtottak felém egy pózna végére állítva. Elkaptam az asztalt, és két lábbal könnyedén megtámasztottam a létra felső fokán. Aztán rákúsztam az asztalra és felállottam rá, folyton egyensúlyozva közben. Most három szék következett egymás tetején – elégedett zúgást hallottam, és felkúsztam az építményre. Az utolsó szék lábbal égnék állott; az egyik lábára, mely inogva csendben körbefogott, visszafojtott lélegzettel helyeztem el egy óriási kocka alsó sarkát. Az egész épület oly könnyen remegett alattam, hogy éreztem, a pulzusom lüktetése lüktetve végigfutott a létra legalsó fokáig. Végre a pózna következett: percekig tartott, míg egyenesen rá tudtam illeszteni a kocka felső sarkára. Aztán lassan kúsztam fel a póznán – a tetején voltam, megálltam és pihentem. A veríték forrón, lassan folyt le arcomon. Minden izmom megfeszült, mint az íj, és remegett. Vártam, míg az épület ingása eléri a holtpontra – ekkor halálos csöndben kiegyenesedtem, kibontottam trikómat és kihúztam a hegedűt... Remegő kézzel illesztettem rá a vonót... most egyik lábammal tapogatózva, lassan elengedtem a póznát – előredőltem... egyensúlyoztam néhány percig... s felhasználva a rémület csöndjét, mely odalent kitátotta a szájakat s marokra fogta a szíveket... lassan és remegve játszani kezdtem a melódiát, amit régen, régen, régen hallottam egyszer zengeni és zokogni a szívemben.

4. Utassy József: Az én keresztem

5. Örkeny István: Ballada a költészet hatalmáról

'1946. február'

A körúton állt egy telefonfülke. Ajtaja sűrűn nyitódott-csukódott. Az emberek megtárgyalták ügyes-bajos dolgaikat, fölhívták a lakáshivatalt, megbeszéltek egy találkát, pénzt kértek kölcsön barátaiktól, vagy féltékenységgükkel gyötörték kedvesüket. Egy idős asszony, miután visszaakasztotta a hallgatót, egyszer nekidőlt a készüléknek és sírt. Ilyen eset azonban csak ritkán fordult elő.

Egy napsütéses nyári délutánon a fülkébe lépett a költő. Fölhívott egy szerkesztőt, és így szólt: - Megvan az utolsó négy sor! Egy piszkos papírseletről fölolvastott négy verssort. - Fúj, milyen dekadens - mondta a szerkesztő. - Írd át még egyszer, de sokkal derűsebben. A költő hiába érvelt. Hamarosan letette a hallgatót, és eltávozott. Egy ideig nem jött senki, a fülke üresen állt. Aztán megjelent egy javakorabeli asszony, feltűnő kövér termettel, feltűnő nagyságú keblekkel, nagy virágos nyári ruhába öltözötten. Ki akarta nyitni a fülke ajtaját. Az ajtó nehezen nyílt. Először nem is akart kinyílni, de aztán hirtelen kivágódott úgy, hogy valósággal visszalökte az utcára a hölgyet. A következő kísérletre az ajtó olyan módon válaszolt, hogy az már rúgásnak is beillett. A hölgy hátratántorodott, és nekiesett a postaládának. Az autóbuszra várakozó utasok odacsoportosultak. Kivált közülük egy aktatáskás, erélyes fellépésű férfi. Megpróbált benyitni a fülkébe, de olyan ütést kapott az ajtótól, hogy hanyatt esett a kövezen. Mind többen és többen gyűltek oda, megjegyzéseket tettek a fülkére, a postára és a nagy virágos hölgyre. Egyesek tudni vélték, hogy magas feszültségű áram van az ajtóban, mások szerint a nagy virágos hölgy meg a cinkosa el akarták rabolni a készülékben levő érméket, de idejében lefülelték őket. A fülke egy ideig némán hallgatta oktalan találgatásukat, aztán megfordult, és nyugodt léptekkel elindult a Rákóczi úton. A sarkon éppen pirosat jelzett a lámpa, a fülke megállt és várt. Az emberek utánanéztek, de nem szóltak semmit; minálunk semmin sem csodálkoznak, legföljebb azon, ami természetes. Megjött az autóbusz, elvitte az utasokat, a fülke pedig vidáman ballagott végig a Rákóczi úton a verőfényes nyári délutánban.

Nézegette a kirakatokat. Elácsorgott a virágüzlet előtt, egyesek látták bemenni egy könyvesboltba, de lehet, hogy összetévesztették valaki mással. Egy mellékutcai italboltban felhajtott egy kupica rumot, aztán végigsétált a Duna-parton, és átment a Margitszigetre. Az egykori kolostor romjainál meglátott egy másik telefonfülkét. Tovább sétált, aztán visszafordult, végül átment a másik oldalra, és tapintatosan, de kitartóan szemezni kezdett a túlsó fülkével. Később, amikor már sötétedett, belegázolt egy virágágyban a rózsák közé.

Hogy éjszaka mi történt a romoknál, mi nem, azt nem lehet kideríteni, mert a szigeten rossz a közvilágítás. De másnap a korai járókelők észrevették, hogy a romok előtti fülke tele van dobálva vérvörös rózsával, a telefonkészülék pedig egész nap tévesen kapcsolt. A másik fülkének ekkor már hűlt helye volt. Ő pir-

kadatkor elhagyta a Szigetet, és átkelt Budára. Fölment a Gellérthegyre, onnan hegyen-völgyön át a Hármashatár-hegy csúcsára kapaszkodott föl, aztán leereszkedett a hegy oldalán, és nekivágott az országútnak. Soha többé nem látták Budapesten.

A városon kívül, a Húvösvölgy utolsó házain is túl, Nagykovácsi községtől azonban jóval innen van egy vadvirágos rét. Akkora csak, hogy kifulladás nélkül körbe tudja futni egy kisgyerek, s olyan rejtve él a magas törzsű fák közt, mint egy tengerszem. Túl kicsi még ahhoz is, hogy valaki lekaszálja; ennél fogva nyár közepén már derékmagasságig nő rajta a fű, a gaz meg a virág. Ez az a hely, ahol a fülke letanyázott. A kirándulók, akik erre vetődnek vasárnaponta, nagyon megöriülnek neki. Kedvük támad megtréfálni valakit, aki még az igazak álmát alussza, vagy eszükbe jut hazatelefonálni, hogy tegyék a lábtörlő alá az otthonhagyott kulcsot. Belépnek a fülkébe - mely kissé rézsút dőlt a puha talajon -, s miközben az ajtón utánuk hajolnak a hosszú szárú vadvirágok, fölveszik a telefonkagylót. A készülék azonban nem ad vonalat. Ehelyett verssor szólal meg a telefonkagylóban, olyan halkán, mintha hangfogós hegedűn... A bedobott pénz a készülék nem adja vissza, de emiatt még senki sem tett panaszt.

6. Rainer Maria Rilke: Archaikus Apolló-torzó

Nem ismerhettük hallatlan fejét,
melyben szeme almái értek. Ám a
csonka test mégis izzik, mint a lámpa,
melybe mintegy visszacsavarva ég

nézése. Különben nem hintene
melle káprázatot s a csöndes ágyék
íves mosollyal, mely remegve lágy még,
a nemző középig nem intene.

Különben csak torzult és suta kő
lenne, lecsapott vállal meredő,
nem villogna, mint tigris bőre, nyersen,

s nem törnék át mindenütt busa fények,
mint csillagot: mert nincsen helye egy sem,
mely rád ne nézne. Változtasd meg élted!

Tóth Árpád fordítása

7. Mészöly Miklós: Saulus (részlet)

Ez a legmélyebb kútakna a városban, az aljára kerengő lépcsősor vezet le. Egy ideig fönt ácsorogtam, a tamariszkusz-bokrokat néztem, időnként enyhe szél mozgatta meg őket. Kallódó jelenlét mindenütt. Aztán lebotorkáltam a meredek lépcsőkön. A hűvösség minden lépéssel följebb kúszott rajtam, végül egészen ellepett. A hegyi favágók mondják mifelénk, hogy minél világosabb az erdő, annál hidegebb. Lent a kútnál már végleges volt a sötét; a fény lehet ilyen végleges a láng belsejében. Ami ennyire fokozhatatlan, vajon különbözik is? Rabbí Abjatárnak való kérdés, hogy elrontsa... A sarumat odafönt hagytam, hogy ne csuszkoráljak, és mezítláb tapogattam ki a kútkávét. Hideg volt, de tőlem parázs is lehetett volna. Ha egyszer az ima tudna idáig elragadni, ebbe az egyformaságba!

8. Parti Nagy Lajos: Na szép

Az ember egyre jobban lemenne önmagába,
na szép, ez igazán na szép,
ott belül egyre jobban Vajdajános,
nagyon hideg nyirokba lóg a lába,
s az arca nagyon szanaszét.

Ott belül roppant kicsikék az összes angyal,
szárnyuk helyén üres lapát,
ha mehet is, csak úgy megy önmagához,
mint a pincébe szénért menne Freuddal,
s egymás kezét szorítanák.

9. Krasznahorkay László: Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó

XL.

A kert a kolostorban kettős értelemben is el volt rejtve.

El volt rejtve, mert maga az az udvar és szentély, amelyben feküdt, kiesett a kolostor fő- és mellékútvonalaiknak a hálózatából, azaz egy olyan területet jelentett, amit ezért szinte mindenki elkerült, nem járt oda senki, egyetlen szerzetes

sem, előljáró meg különösen nem, minek, de egyáltalán: még csak az eszébe sem jutott senkinek, hogy oda valamiért bemenjen, egyszerűen mindenki tudta, hogy nincs bent semmi említésre méltó, kizárólag egy laikus barát tartózkodott ott, aki felesége elhunyt után már évek óta egyedül élt a szentély mellett felhúzott rozoga házacskaiban, és aki egyedül látta el a legszükségesebb feladatokat a házacska, a szentély s a kert körül, amikor épp nem a shakuhachiját fújta. Másrészt viszont: el volt rejtve abban az értelemben is, hogy ha az ember, bár nem lehettek különösebb illúziói, mégis felment a kőlépcsőkön, mely a leghatározottabban nem ígért semmit, és átlépett a kőkapu alatt, mely még kevesebbet, minthogy onnan már be is lehetett látni az udvarra, akkor már azzal is mint befejezett ténnyel szembesülhetett, hogy valóban, éppen úgy van, ahogy a kőlépcsőkön és kőkapu alatt gondolta, ide bejönni nem érte meg, vagyis a rejtés művelete úgy épült tovább, hogy ha mindennek ellenére valaki még ezek után is tett egy pár lépést az udvaron, melynek végén, szemben, a szentély állt, oldalt pedig a házacska, akkor még mindig nem tudta, hogy egy valódi kert is rejtőzik itt, mert ha szétnézett, előszörre és felületesen, látott ugyan egy udvart maga körül, melyet akár még kertnek is nevezhetett, de ez nem volt több, mint egy fűvel benőtt aprócska háromszög egy teljesen elszáradt öreg hinokival, egynéhány aprócska cserjével és egynéhány csenevész fácskával, azaz volt benne némi élelenség, egy kis feketefenyő, egy kis vörösfenyő és egy kis tölgy, volt benne egy kis kaméliabokor, egy kis teacserje, és egy kis száraz buxus is, meg volt ott egy kis momiji, egy kis satsuki, egy kis maki és egy ja no hire és haran természetesen, de mindez meglehetősen elhanyagolva, az udvarnak a bejáratától számított első háromszögében, mert az egészet úgy kell elképzelni, hogy ha az ember belépett a kőkapun, az udvar téglalapja pontosan a jobb átlójának a vonalában egy járdával ketté volt választva, két háromszögre, mégpedig élesen, a bal oldalon, a felső háromszögben sorakoztak, rendetlenül, egymás hegyén-hátán, kicsit elvadultva, egymás kárára s nem különösebb öröme bárkinék is, az említett fácskák és bokrocskák, s az a szárnalmas, elszáradt öreg hinoki, az átlóban keresztbe húzódó járda másik oldalán viszont, egész pontosan a járdának a jobb oldali szélén meg ott nőtt még néhány ezekből a fácskákból és bokrocskákból, többnyire csak néhány szerény ágacska, s hevert még itt-ott, amolyan megszokásból egyikét nagyobb faragott kő is, rajta néhány épületes szutraidézettel – tehát aki bejött, mindössze erre bukkanhatott, még látta hátul a szentélyt, mely egy szintén inkább a rozoga házacska-hoz hasonló igénytelen fakamra volt, közepén egy védőrácscsal, egy haragnak szánt egyszerű kolomppal a felső gerendán, bent pedig a nyitott kicsi szentélyben egy határozottan csúf, fából faragott buddhista szentmásolattal, de más semmi, meg hátul a szerzetes háza, egy amolyan tákolmány, tényleg ez volt minden, s aki bejött, már ment is kifelé, és soha többé, még csak az eszébe se jutott, hogy visszatérjen, így aztán soha nem is tudta meg, hogy tévedett, hogy nagyot tévedett, hogy figyelmetlensége bár érthető, de rendkívüli következményekkel járt, elmulasztotta ugyanis észlelni a

keresztben húzódó járda jobb oldalán, hogy a járda széle mellé még odatelepített fácskák és bokrok mögött, mintegy a takarásukban, hátul, az alsó háromszögben: ott van egy kert, egy egészen kicsi kert, a világ legegyszerűbb kertje, egy utánozhatatlan, megismételhetetlen, lélegzetelállító alkotás, melyet két oldalról, tehát a melléktemplom jobb oldalán, egy magas, kissé penészes, egyszerű kőkerítés vett körül, s amely kert ennek a kerítésnek és a rejtő fácskáknak és bokroknak a védelmébe bújva tulajdonképpen nem volt egyéb, mint egy a talaj teljes felszínét teljes egészében benőtt, egybefüggő, legalább egy tenyérnyi vastag, ezüstös színben játszó, kemény tömegű, de végtelenül lágy tapintású mohaszőnyeg, amelyből nyolc, 8 nagyjából egyidős és nagyjából ötven év körüli hinokiciprus nőtt ki, koronájukat egészen a magasba tartva.

Egy mohaszőnyeg nyolc hinokiciprussal.

Megpillantani és utána beszélni róla, meglátni, és utána szavakat találni rá, meglelni a helyes kifejezéseket, megidézni a lényegét, ez mindennél nehezebb feladat volt, mert e kert olyan erős hatással volt a szemlélőjére, hogy bármily higgadt volt is ez a szemlélő, első kábulatában, amit csak követett egy egyre mélyebb kábulat, ahogy egyre inkább felfogta, mit lát, meg is volt fosztva attól, hogy beszéljen róla, sőt, nem is attól fosztották meg, hogy helyes szavak és kifejezések segítségével leírhatta ezt a kertet, hanem árnyaltabban fogalmazva is, annak, aki meglátta, mi van a keresztben átfutó járda jobb oldali, alsó háromszögében, aki rátalált, véletlenül, és vetett rá egy pillantást, az utána nem akart beszélni róla, az akaratát semmisítette meg elsőként ez a kert, azt a szándékot, hogy mondjon róla valamit, ezért volt tulajdonképpen olyan nehéz ez a beszéd, a szavaknak és a helyes kifejezéseknek ez az úgynevezett megtalálása, mert a kert voltaképpen végtelen egyszerűsége – ugyan már! hisz az egész mondjuk nyolclépésnyi mohaszőnyeg az egyik kerítésfal felé, és mondjuk tizenhat lépésnyi mohaszőnyeg a másik kerítésfal felé, négy hiroszor nyolc hiro, amiből kinőtt nyolc, nagyjából egykorú, magas, úgy harminc méter koronájú hinokiciprus...! –, az, hogy semmiféle lélegzetelállítóan rendkívüli növény nem volt benne, semmiféle fantasztikus alakú kő, semmi különlegesség, semmi látványosság, szökőkút, víz-esés, faragott teknőc, majom vagy kút, hogy nem látványosság volt tehát és nem cirkusz, és hogy így semmi köze nem volt a kellemességhez és akár az emelkedett, akár a közönséges szórakoztatáshoz, egyszerűval, az egyszerűsége, mely a lényege volt, egyúttal a szépségnek tovább már sűrítetetlen koncentrációját jelentette, az egyszerűség bővületének olyan erejét, aminek hatása alól nem vonhatta ki magát senki, és aki meglátta, az nem is kívánta kivonni magát soha többé, mert az ilyen csak állt ott, és nézte ezt a mohaszőnyeget, mely lágyan, hullámmón követte az alatta meghúzódó talaj egyenetlen felszínét, csak állt, és nézte, hogy ennek az egybefüggő szőnyegnek a zöldes-ezüstje olyan, mint valami mesebeli táj, mert belülről fénylett az egész, belülről tündöklött azon az egybefüggő, vastag

mohatakaró-felszínen az a leírhatatlan ezüst, és ebből emelkedett ki, elég szorosan, néhány méternyire csupán egymástól az a nyolc hinokiciprus, a maga gyönyörű, vörösesbarna, vékony szíjakban foszló háncsszövetével a törzsön, s azzal az eleven, friss zöldben fürdő lombozattal, ennek a lombozatnak a finom csipkézetével a magasban, egyszóval, aki megállt, és nézte ezt, az nem akart már mondani tényleg egyetlen szót sem, csak nézte, és hallgatott.

BIBLIOGRÁFIA

- BALASSA PÉTER: *Az egyszerűség útjai, sötétben*, Vigilia Kiadó, Bp., 2006.
- BARSI BALÁZS – FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN: „*Belépek Isten oltárához*”, Fons et Culmen 2. Sümeg, 2003.
- HAFTMANN, WERNER: *Paul Klee* (Ford: Szántó Tamás) Corvina Kiadó, Bp., 1988.
- NYÍRI TAMÁS: *Lelkünk démonai és angyalai*, Egyházfórum Alapítvány, Bp., 2004.
- PETHŐNÉ NAGY CSILLA: *Irodalomkönyv 9.*, Korona Könyvkiadó, Bp., 2007.
- GRÜN – RIEDL: *Misztika és érosz / Bencés lelkiségi füzetek*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2000.
- PILINSZKY JÁNOS: *Bűnbeesésünk*, In: Szög és olaj, Vigilia, Bp., 1982.
- VÁLI DEZSŐ: *C. Napló 1958-1992*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 1992.
- VARGA MÁTYÁS: *Nyitott rítusok*, Vigilia Kiadó, Bp., 2008.

JEGYZET

1. NYÍRI TAMÁS: *Lelkünk démonai és angyalai*, Egyházfórum Alapítvány, Budapest, 2004, 32. o.
2. WERNER HAFTMANN: *Paul Klee* (Ford: Szántó Tamás), Corvina Kiadó, Budapest, 1988, 122. o.
3. „Miért kell hát írni, miért olvasni? Azért, hogy kérjünk. Hogy kérjük a létezés hagyatkozását, felnyílását. A műalkotás, a költemény, a költés maga mindenkor kérelem. (Kafka az írást egyenesen imádkozásnak nevezte.)” BALASSA PÉTER: *Az egyszerűség útjai, sötétben*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2006, 7. o.
4. In: Pethőné Nagy Csilla: *Irodalomkönyv 9.*, Korona Könyvkiadó, Budapest, 2007, 14. o.
5. HOMÉROSZ: *Odüsszeia* (ford: Devecseri Gábor), Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.
6. Ennek megértésében segítenek bennünket a következő szövegek: „A misztika soha nem idealista, hanem realista.” (Struve) „Számomra a misztika azt jelenti, hogy figyelek, de nem a túl távoli miértekre, hanem a nagyon is közeli dolgok és emberek eleven gyökereire. Átélem a ritmust, amelyben én, a többiek és a világ szédítő módon eggyé válnak, majd újból szétválunk. Jelent egyre több feltároló ajtót, ugyan-

akkor egyre nyilvánvalóbb egyedüllétet a saját házamban. Alapvető rokonságot és végtelen elidegenedést. Új szemeket, hogy az életet más összefüggésekben lássam. Füleket, hogy a világmindenség szívverését észleljem.” (de Roeck) In: A. Grün – G.Riedl: *Misztika és érosz/Bencés lelkiismereti füzetek*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2000, 13. o.

7. BARSZ BALÁZS – FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN: „*Belépek Isten oltárához*”, Fons et Culmen 2., Sümeg, 2003, 16. o.
8. PILINSZKY JÁNOS: *Bűnbeesésünk*, In: Szög és olaj, Vigilia, Budapest, 1982, 149-150. o.
9. VÁLI DEZSŐ: *C. Napló 1958-1992*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1992, 201. o.
10. VARGA MÁTYÁS: *Nyitott rítusok*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008, 28. o.
11. DOSZTOJEVSZKIJ: *Bűn és bűnhődés*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981, 654. o.
12. Ennek a nyelvi fordulatra megértésében segít Esterházy Péter A szavak csodálatos életéről, a Mindentudás Egyetemén tartott előadása.
13. In: Pilinszky János: Szög és olaj, Vigilia, Budapest, 1982, 415. o.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	1
1. TITOK: BEFOGADÁS ÉS ELFOGADÁS.....	4
2. TITOK: ELINDULÁS ÉS ÚTON LEVÉS.....	8
3. TITOK: SZÜLETÉS ÉS ÚJJÁSZÜLETÉS	12
4. TITOK: ÁLDOZATVÁLLALÁS ÉS ODAADÁS	18
5. TITOK: A MEGTALÁLÁS	22
MELLÉKLETEK	27
BIBLIOGRÁFIA	40
JEGYZET	40